

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Jezičko-stilske osobine romana „Šehid“ Zilhada Ključanina

Završni diplomski rad

Student:

Mirza Bušatlić

Mentor:

prof. dr. Hasnija Muratagić-Tuna

Sarajevo, 2019.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Mirza Bušatlić

redovan student; 2464/2016

Odsjek za bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnosti naroda BiH, dvopredmetni studij

Jezičko-stilske osobine romana „Šehid“ Zilhada Ključanina

Završni diplomski rad

Oblast: Lingvistička stilistika

Mentor: prof. dr. Hasnija Muratagić-Tuna

Sarajevo, 2019.

SADRŽAJ

UVOD	5
1. Biografija pisca	7
1.1. Bibliografija pisca	8
2. O romanu „Šehid“	10
3. Poetičke odlike	11
4. Književnoumjetnički funkcionalni stil	12
JEZIČKO-STILSKE OSOBINE ROMANA „ŠEHID“ ZILHADA KLJUČANINA	14
5. Fonostilistički nivo djela sa jezičko-stilskim karakteristikama na fonetsko-fonološkom nivou	15
5.1. Skraćenice i skraćeni oblici riječi	15
5.2. Glas „H“	16
5.3. Zamjena jata – ikavizmi	17
5.4. Intervokalno „j“	17
5.5. Fonetsko-fonološke figure	18
5.5.1. Glasovna ponavljanja – asonanca i aliteracija	18
5.5.2. Asonantsko-aliteracijske veze	20
5.6. Glasovno motivirane riječi – onomatopeje	20
5.7. Pokretni vokali	22
6. Morfostilistički nivo djela	24
6.1. Transpozicija pojedinih vrsta riječi	24
6.2. Gramatička metafora	25
6.3. Sinonimija glagolskih oblika	25
6.3.1. Pripovjedački prezent	26
6.3.2. Aorist	27
6.3.3. Futur I	27
6.3.4. Potencijal	27
6.4. Morfologija vrsta riječi	28
6.4.1. Kratka množina imenica i naporedni primjeri uz dugu množinu	28
6.4.2. Pridjevi – komparacija pridjeva	28
6.4.3. Brojevi	29
6.4.4. Glagolski prilozi	29
6.4.4.1. Glagolski prilog sadašnji	29
6.4.4.2. Glagolski prilog prošli	29
6.4.5. Upotreba pomoćnih glagola u perfektu	30

6.4.6. Glagolski način – imperativ	30
6.4.7. Prilozi	30
6.4.8. Veznici	31
6.4.9. Uzvici	32
6.4.10. Riječce	32
6.5. Originalne tvorenice u Šehidu	33
7. Leksikostilistički nivo djela	34
7.1. Inventar leksema	34
7.2. Leksički sinonimi	35
7.3. Stilogenost orijentalizama	37
7.4. Inherentno ekspresivna leksika	38
8. Sintaksostilistički nivo djela	41
8.1. Sintaksičke figure	41
8.1.1. Figure oduzimanja – elipsa	41
8.1.2. Figure zamjene – retoričko pitanje	41
8.1.3. Figure permutacije - inverzija	42
8.1.4. Figure dodavanja - kumulacija	43
8.2. Parcelacija	43
9. Semantičke figure	45
9.1. Poređenje	45
9.2. Metafora	45
10. Tekst i tekstualni stilemi	47
10.1. Jake pozicije teksta	47
10.1.1. Naslov	47
10.1.2. Imena likova i imenovanja u tekstu uopće	48
10.1.3. Inkoativna i finitivna rečenica	49
11. Grafostilistika	51
ZAKLJUČAK	53
LITERATURA	56
WEB LITERATURA	58

UVOD

Tema završnog diplomskog rada „Jezičko-stilske osobine romana *Šehid Zilhada Ključanina*“ ogleda se u karakteristikama jezičkoga i stilskoga izraza. Cilj rada jeste da nas uputi u važnost stilističke interpretacije književnog teksta vodeći se isključivo načelima lingvističke stilistike. Analiza se ogleda kroz razvrstavanje lingvostilističkih nivoa, čiji je cilj dati uvid u moguće pristupe objektivnoj analizi književnog teksta sa stajališta lingvistike, ali i utvrditi određene pretpostavke vezane za lingvostilistički pristup književnom tekstu.

Lingvostilistička analiza podrazumijeva analizu načina i postupaka kojima su jezički elementi organizirani u književnoumjetničkom tekstu kao i odnose uspostavljene među njima. Kako ističe Guiraud, „stil je aspekt iskazanog koji proizilazi iz izbora sredstava izraza određenog prirodom ili intencijama lica koje govori ili piše“¹.

Cilj ovog master rada jeste da pokaže kojim se jezičkim/stilskim sredstvima Ključanin služio i kojim jezičkim elementima je izražen njegov konačan smisao.

Važno je naglasiti i ono što Lešić ističe, a to je da u tumačenju jezika književnog djela ne treba otkrivati psihološke razloge upotrebe jezičkih sredstava, nego je potrebno shvatiti sintezu jezičkog izraza književnoumjetničkog djela i „njegov unutarnjeg svijeta u jednoj strukturalnoj cjelini u kojoj se dovodi u postojanje poetska misao, emocija, saznanje, doživljaj“.²

Rad je podijeljen na nekoliko poglavlja: 1. *Fonostilistički nivo*, 2. *Morfostilistički nivo*, 3. *Leksikostilistički nivo*, 4. *Sintaksostilistički nivo*, 5. *Semantičke figure*, 6. *Tekst i tekstualni stilemi*, 7. *Grafostilistički nivo*.

U poglavlju *Fonostilistički nivo* izdvojit ćemo fonetsko-fonološke figure ponavljanja, a i glasovno motivirane riječi. Također, vidjet ćemo i pojedine jezičko-stilske karakteristike na fonetsko-fonološkom nivou.

U poglavlju *Morfostilistički nivo* obradit ćemo transpoziciju pojedinih vrsta riječi koje u rečenici preuzimaju ulogu koju primarno imaju druge vrste riječi. Bit će izdvojena najfrekventnija glagolska vremena, tj. ona koja pojačavaju ekspresivnost datog iskaza, te će biti prikazana morfologija vrsta riječi sa najupečatljivijim primjerima u romanu.

---

¹ Guiraud, Pierre, *Stilistika*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1964, str. 83.

² Lešić, Zdenko, *Jezik i književno djelo*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 226.

U poglavlju *Leksikostilistički nivo* bit će govora o relaciji među riječima, koja može biti inherentno i kontekstno uvjetovana. Tu se misli na odnose antonimije, sinonimije, paronimije, homonimije, koji mogu stilski obilježiti čitav tekst.

U poglavlju *Sintaksostilistički nivo*, kao i u poglavlju *Semantičke figure* prezentirat ćemo stilske figure koje su najuočljivije u romanu.

U okviru poglavlja *Tekst i tekstualni stilemi* razmatrat će se jake pozicije teksta – naslov, imena likova i inkoativna i finitivna rečenica. Značajno mjesto ovdje pripada figurama ponavljanja koje se najčešće javljaju u funkciji stilističkih konektora u tekstu, ali zbog obimnosti građe, ovim figurama neće biti data posebna pažnja.

Poglavlje *Grafostilistički nivo* posebnu važnost pridaje poremećaju u domenu interpunkcije, tako da ona prestaje biti gramatička ili logička, i postaje, upravo, stilistička, kao i tome na koji način je predstavljen sam tekst, kojim stilom.

1. Biografija pisca

Zilhad Ključanin rođen je 5. 3. 1960. godine u Trnovi kod Sanskog Mosta. Osnovnu školu završio je u Trnovi i Sanskom Mostu, a gimnaziju u Sanskom Mostu. Završio je Filozofski fakultet u Sarajevu, magistrirao književno-povijesne znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a doktorirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Bio je zaposlen na Pedagoškom fakultetu u Zenici, a predavao je i na Filozofskom fakultetu u Tuzli.

Pisao je poeziju, prozu, drame, scenarije, književnu kritiku, eseje, novinske i publicističke tekstove.

Poezija i proza su mu prevedeni na više jezika: turski, francuski, flamanski, engleski, španski, njemački, slovenski, makedonski, arapski, bugarski.

Bio je urednik i vlasnik IK „Biblioteka Ključanin“, urednik u Izdavačkoj kući „Vrijeme“, u GIK „Oko“. Uredio je preko stotinu knjiga. Za urednički rad nagrađen je Nagradom Poslovnog udruženja izdavača i knjižara Bosne i Hercegovine (Urednik godine, 2004).

Nagrade za književni rad:

1. Dvije Nagrade „Mak Dizdar“ (za *Seharu* 1983. i *Mlade pjesme* 1985)
2. Nagrada Književne omladine BiH za najbolju knjigu pisaca do 30 godina starosti (za *Mlade pjesme* 1987)
3. Plaketa Unsko-sanskog kantona (1999)
4. Nagrada „Bosanske riječi“ za roman godine (Šehid 2000)
5. Nagrada Društva pisaca BiH za knjigu godine (*Nikad nisam bio u Bosni* 2001)
6. Nagrada „Zija Dizdarević“ za pripovijetku (2000)
7. Tri Nagrade Fondacije za kinematografiju (za scenarije: *Hiljadarka*, *Samo pokucaj na rajska vrata* i *Koliko je srce u mrava*, 2003. i 2004.
8. Dvije nagrade „Oslobođenja“ za priču (2003)

Uvršten je u sve novije antologije i preglede bosanskohercegovačke i bošnjačke književnosti.³

Zilhad Ključanin je umro 6. juna 2016. godine u Sarajevu.⁴

---

³ Ključanin, Zilhad, *Šehid*, Preporod, Sarajevo, 2006, str. 477-478.

⁴ https://bs.wikipedia.org/wiki/Zilhad_Ključanin

1.1. Bibliografija pisca

1. SEHARA, pjesme, Svjetlost, Sarajevo, 1985.
2. MLADE PJESME, pjesme, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
3. SAN UREDNOG ČOVJEKA, pjesme, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
4. MEHMED-BEG KAPETANOVIĆ LJUBUŠAK I PUČKA KNJIŽEVNOST, esej, Institut za književnost, Sarajevo, 1991.
5. PJESME NEVINOSTI, izabrane i nove pjesme, Ljiljan, Sarajevo, 1994.
6. ŠEHID, slikovnica, Biblioteka Ključanin, Zenica, 1994.
7. ANTOLOGIJA KRAJIŠKE POEZIJE, Unsko-sanske novine, Bihać, 1996.
8. ŠEHID, roman, Ljiljan, Sarajevo, 1998; Bosanska riječ, Wuppertal / Tuzla, 1999; Damad, Novi Pazar, 1999; *Pričevalec*, na slovenskom (preveo: Damijan Šinigoj), Goga, Novo Mesto, 2001.
9. ŠEHID, drama, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1999.
10. KAD PUKNU PUPOLJCI, izbor pjesama za lektiru, Bosanska riječ, Wuppertal / Tuzla, 2000.
11. NIKAD NISAM BIO U BOSNI, pjesme, Ljiljan, Sarajevo, 2000.
12. PANORAMA POBOŽNE BOŠNJAČKE POEZIJE XX STOLJEĆA, antologija, Behrambegova medresa, Tuzla, 2000.
13. ČUJEŠ LI ŠTO NIKO NE ČUJE, novela / radio-drama, Ljiljan, Sarajevo, 2001.
14. ČETIRI ZLATNE PTICE, priče, Vrijeme, Zenica, 2002; Bosanska riječ, Wuppertal / Tuzla, 2005.
15. KOLIKO JE SRCE U MRAVA, roman / pripovijest, Vrijeme, Zenica, 2003.
16. LICE SVJETLOSTI, eseji, Oko, Sarajevo, 2004.
17. VODENI ZAGRLJAJ, roman, Bosanska riječ, Wuppertal / Tuzla, 2005.
18. SARAJEVSKA HAGADA I DRUGE PRIČE, priče, Connectum, Sarajevo, 2006.⁵
19. TI SI MOJA P., priče, Zalihica, Sarajevo, 2007.
20. MUHOLOVAC, drama, Zalihica, Sarajevo, 2008.
21. MALE PRIČE OD ŽIVOTNE VAŽNOSTI, priče, Connectum, Sarajevo, 2009.
22. ŠVEDSKO SRCE MOJE MAJKE, roman, Vrijeme, Zenica, 2009.
23. ŠVEDSKO SRCE MOJE MAJKE, drama, Preporod, Sarajevo, 2010.
24. DOM AURORE BOREALIS, roman, Buybook, 2010.

---

⁵Ključanin, Zilhad, *Šehid*, Preporod, Sarajevo, 2006, str. 481-482.

25. GODINA DANA POEZIJE, pjesme, Vrijeme, Zenica, 2010.
26. VIKENDICA, pjesme, Dobra knjiga, Sarajevo, 2010.
27. SMRT IMA DIJAMANTNU PESNICU I UDARA ME NJOM U POTILJAK, pjesme, Tugra, Sarajevo, 2010.
28. GALEBOVI, roman, Dobra knjiga, Sarajevo, 2011.
29. KRTICE, drama, Dobra knjiga, Sarajevo, 2012.
30. SPAS, roman, Dobra knjiga, Sarajevo, 2012.
31. ČAROBNJAK VODE, roman, Buybook, 2012.
32. KULTUR SCHOK, pjesme, Šahinpašić, Sarajevo, 2013.
33. LAŽNE TRUDNICE, pjesme, Buybook, Sarajevo, 2014.
34. ŠEHEREZADINA DJECA, priče, Dobra knjiga, Sarajevo, 2014.
35. NE DOLAZIŠ VIŠE, roman, Dobra knjiga, Sarajevo, 2015.⁶

---

⁶ bh.cobiss.net

2. O romanu „Šehid“

Prije svega, riječ je o djelu koje nosi osobine i romana i priče i eseja i drame. On je ispovijest i jednog čovjeka i svih ljudi, jednog i svih Bošnjaka, jednog sela i svih sredina Bosne. On je i tragika jednog naroda i čitavog civiliziranog svijeta. "Šehid" je moderna slika haosa i destrukcije psihe čitavog svemira. U centru interesovanja je vječito egzistencijalno pitanje kako preživjeti DANAS i živjeti POSLIJE DANAS sa teškim i bolnim spoznajama. To je pitanje koje svi postavljamo, a koje je ne samo moralna kategorija nego suštinski ljudski problem: kako uz prošlost prihvatiti budućnosti. U centru piščevog interesovanja je šehid. Šehid je "svjedok", "mučenik", onaj koji pogine u boju protiv nevjernika. Na sudnji dan rane mu se zacrvene poput krvi, sjaje i mirišu na mošus. U dženetu šehidi imaju najljepše mjesto...

Polazeći od ovih spoznaja, pisac stvara okvirnu priču o šehidu u koju ugrađuje život. Vodeći se potrebom za originalnošću uvodi ljude i događaje koji nisu, kao u dosadašnjoj literaturi, fiktivna kategorija. Oni su plod i stvarnosti i mašte. Nešto između sna i jave, pa su u slikanju prisutni nihilizam i ironizacija. Mijenjajući ugao posmatranja i problematizirajući pitanje odnosa među ljudima i nacijama, razvija priču o čovjeku, nevinosti, njegovom usudu i umiranju.

„Šehid“ je roman toka svijesti u kome je sve podređeno etici: i esteticizam i moral. U prvom planu je destrukcija ličnosti, naroda, vremena i ljudske psihe. Centralne tačke romana su sudbina šehida koji nosi pod pazuhom odsječenu glavu, poplave, razgovori, sukobi, traganje za vlastitom ličnošću i identitetom. Pisac mijenja ugao posmatranja, leksiku i stilove, slika selo i grad, prošlost i sadašnjost, individualno i opće i pokazuje kako se ljudska sudbina zrcali u odsjaju patnje koja ima svemirske razmjere.

Kako ističe Vedad Spahić, zadaća *pravog* šehida je „da ustabili semiotički sustav i zaustavi proliferaciju entropijskog znakovlja usložnjena je modelom romanesknog hronotopa koji karakterizira unošenje velike količine parodijskog, eruditnog i grotesknog, te odsustvo oštrijeg napona u tenzijama između svakodnevnog i natprirodnog, čineći Ključaninovu prozu netipičnom unutar tipične predstave o fantastici“.⁷

---

⁷ Spahić, Vedad, *Šehid*, Preporod, Sarajevo, 2006, str. 12.

3. Poetičke odlike

Poratni modernizam u bošnjačkoj književnosti podrazumijeva znatno „relaksiraniju“ situaciju u odnosima središta i ruba njezine „semiosfere, nego ikad prije, pa upravo zato gotovo spontano i prirodno u nedavnoj bošnjačkoj književnoj prošlosti dešava se i prelazak iz njezina pretežnog modernističkog književno-kulturalnog usmjerenja u okvire **postmodernizma**, i uopće u „postmoderno stanje“ bošnjačke književnosti, prelazak koji je iz istih razloga podrazumijevao prvenstveno pojam „eksplozivnog“ književnopovijesnog „kretanja“, već prije „linearnu“ postepenost.⁸

Pojava „jezika“ postmodernizma u ovoj literaturi ne znači i potpuni nestanak „jezika“ književno-kulturalnog moderniteta, već i pojavu njihova naročitog paralelizma i njihova specifičnog kombiniranja u ovdašnjoj književnoj praksi. U svoje „postmoderno stanje“, bošnjačka književnost najvidljivije ulazi uglavnom tokom 80-ih godina 20. st, a u pojedinim slučajevima znatno ranije, s tim da se postmodernističke književno-kulturalne tendencije u ovoj literaturi u narednom desetljeću, tokom 90-ih godina, u vrijeme ratnog stradanja, pa se gotovo tek oformljeni karakteristični „jezik“ postmoderniteta u bošnjačkoj književnoj praksi velikim dijelom, te samo uz elemente „eksplozivnog“ književnopovijesnog „kretanja“ transformira u njegov poseban idiom ili čak zasebni „jezik“ književnosti tzv. „ratnog pisma“ ili „poetike svjedočenja“ što pokazuju književni radovi, između ostalog i Zilhada Ključanina.

Budući da se postmodernizam, jednim svojim dijelom, odnosi na unutrašnji svijet likova, ali ne govori o njihovom unutrašnjem konfliktu, već o svojevolumeno razrušenim i samokritičnim likovima, što je uočljivo i kod Ključanina. Mi jasno vidimo da je u prvom planu destrukcija ličnosti, naroda, vremena i ljudske psihe. Centralne tačke romana predstavljaju sudbinu šehida koji nosi pod pazuhom odsječenu glavu koji ide u traganje za vlastitom ličnošću i identitetom. Pisac mijenja ugao posmatranja, leksiku i stilove, slika selo i grad, prošlost i sadašnjost. Opisane su strahote ratnih dešavanja ali u mnogo intimnijem okviru, tj. likovi ne komuniciraju mnogo međusobno, već svaki lik ima svoju zasebnu priču koju autor dalje šalje do svojih čitalaca.

---

⁸ Kodrić, Sanjin, *Književnost sjećanja*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012.

4. Književnoumjetnički funkcionalni stil

Kako ističe Guiraud, „stilistika je moderna retorika u dvostrukom obliku: nauka o izrazu i kritika individualnih stilova“⁹. Stilistika bi trebala da proučava književno djelo u dva međusobno saobražena smjera: način na koji je ono ostvareno kao struktura, a zatim i način na koji ono proizvodi određeni estetski užitak. Tako bi osnovni zadatak stilistike trebao da bude u tome „da otkrije *modus operandi*, tj. način djelovanja, onih stvaralačkih sila koje su oblikovale arhitekturu djela, a zatim da protumači izvore onog estetskog užitka koji se javlja u doživljavanju i kontemplaciji djela“¹⁰.

Jezik utiče na naše misli, oblikuje ih, utvrđuje, kanalizira, ograničava, pa čak i izobličuje i zavodi na sporedan kolosijek. „Ljudi zamišljaju da njihov duh upravlja jezikom, ali se često događa da jezik vlada njihovim duhom.“¹¹

Mnogi pisci su se žalili kako im utvrđena jezička norma predstavlja smetnju u njihovom nastojanju da se izraze, jer jezik svojim utvrđenim rječnikom i sintaksom pretvara misao u „šablonizirani oblik, pa je čovjek prisiljen da se kreće ustaljenim putem, da počne misliti na isti način na koji su ljudi i ranije mislili, da ponavlja jedno i isto, da izražava ono što je već zastarjelo, ono što su već naši pređi kazali“¹².

Stilistika je velika oblast iz koje proizlazi nekoliko funkcionalnih stilova. Jedan od značajnijih funkcionalnih stilova u književnosti jeste književnoumjetnički stil, koji je po mnogo čemu suprotan znanstvenome. „Književnoumjetnički stil utječe se prije mašti nego intelektu, prije osjećanjima negoli razumu, uvelike iskorišćuje osjećajnu obojenost riječi, donosi slikovne izraze...“¹³ Izrazita posebnost književnoumjetničkog stila bila bi u tome što on često krši ili nadmašuje norme književnog jezika, pa u njemu nerijetko nalazimo i dijalektizama, provincijalizama, i barbarizama, ali, s druge strane, i šatrovačkih i familijarnih izraza, kao i antigramatičkih oblika.

Kako je za književnoumjetnički stil već unaprijed rečeno da donosi slikovite izraze, potrebno ih je učitati i u samome djelu. Roman *Šehid* obiluje slikovitim izrazima, kako pozitivnim, tako

---

⁹ Guiraud, Pierre, *Stilistika*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1964, str. 5.

¹⁰ Petković, N., Kulenović, T., Koljević N., Lešić Z., Gurčinov, M., *Moderna tumačenja književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1981, str. 65.

¹¹ Lešić, Zdenko, *Jezik i književno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1971, str. 21.

¹² Isto, str. 20.

¹³ Pranjić, Krunoslav, *Jezik i književno djelo*, Igro Nova Prosveta, Beograd, 1985, str. 15.

i negativnim. U narednom primjeru vidjet ćemo jedan od najljepših slikovitijih i najvedrijih opisa u Ključaninovom romanu:

Nalazilo se na padini Turbeta, tamo gdje se miješaju crna i crvena zemlja. Nije ličilo ni na jedno poznato drvo, a, ipak, podsjećalo je na sva drveća skupa. Stablo mu je bilo nešto više od stabla jorgovana, a manje od stabla višnje. Lišće mu se skupljalo u sazviježđa po sedam listova, koji su čas ličili na listove bijele vrbe, čas na listove palme.¹⁴

Bitno je istaći i to da su Ključaninove rečenice raznovrsne, od onih eliptičnih koje jednom riječju daju cijelu misao koja može stati u nekoliko rečenica, do onih dugih, u formi nabiranja, koje se mogu parcelacijom svesti na jednostavnije rečenice.

U tekstu preovladava ijekavski refleks jata, međutim, u nekim dijelovima teksta, kada se obraćaju starije osobe, prisutan je i ikavski refleks jata, kao i kada je riječ o likovima srpske nacionalnosti, ekavski refleks jata. Time je Ključanin doprinio izmiješanosti u formi i načinu govora njegovih likova, tj. nije bio jednoobrazan kada je govor u pitanju.

Ja dajem vitru nokte, a vitar meni kad mi zatribaju. (28)

... jer Trnova je nadaleko poznata po cveweweweweeću, a ona tako voli cveweweweeće, a i učionica će biti leeweweweeepša sa cveweweweećem... (215)

---

¹⁴ Ključanin, Zilhad, *Šehid*, Preporod, Sarajevo, 2006, str. 33.

JEZIČKO-STILSKÉ OSOBINE ROMANA „ŠEHID“ ZILHADA KLJUČANINA

5. Fonostilistički nivo djela sa jezičko-stilskim karakteristikama na fonetsko-fonološkom nivou

Fonostilistika je poddisciplina lingvostilistike koja se bavi stilističkim pojavama na fonetskom i fonološkom nivou.¹⁵

Može se izdvojiti nekoliko ključnih oblasti kojima se danas posvećuje pažnja u fonostilistici:

- 1) Pitanja različitih stilova izgovora (fonostilističko raslojavanje jezika), uključujući i prozodijske elemente;
- 2) Glasovni simbolizam i poetska funkcija glasova.¹⁶

Jedno od ključnih pitanja fonostilistike jeste i pitanje ekspresivne funkcije glasova i glasovnog simbolizma. Naime, još od antičkih vremena i od diskusije anomalista i analogista postavlja se pitanje motiviranosti/nemotiviranosti jezičkog znaka. Katnić-Bakaršić, pozivajući se na rad Nicholasa Hintona, u svome udžbeniku ukazuje na to da moderna lingvistika smatra kako fonemi, sami po sebi, ne nose značenja. „Ipak, oni mogu zahvaljujući nekim svojim stvarnim svojstvima, diferencijalnim obilježjima, i sami po sebi, u određenom kontekstu evocirati i potencirati neka značenja. Tako se obično smatra da se akustički red vokala može dovesti u korelaciju sa određenim semantičkim redom.“ (prema: Hinton, Nichols, Ohala, 1994:1)¹⁷

5.1. Skraćenice i skraćeni oblici riječi

Skraćenice su uobičajena pojava u *Šehidu*, međutim osim skraćenica koje su izvedene tako što se uzima početno slovo ili više njih od svake riječi, imamo i primjere gdje se određene riječi skraćuju interpunkcijskim znakom – apostrofom, ili jednostavno izostavljanjem određenih slova iz postojeće riječi. Izostavljanje određenih slova bismo mogli okarakterizirati kao žargon nekog jezika. Ovakav način izgovaranja riječi dosta je zastupljen u bosanskom jeziku kao neka varijanta uličnog govora.

... da bi me opasali njegovim crijevom, i da bih jeo **k'o** vuk. (27)

---

¹⁵ Vuković, Novo, *Putevi stilističke ideje*, Podgorica – Nikšić, 2000, str. 66.

¹⁶ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 215.

¹⁷ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 216.

Džamijski alem je, po NKVD-u, služio kao antenski odašiljač, a bosančica kao šifrirano pismo. (86)

*Znaš li ti, nesestriću, šta je uopće **ŽTePe**?! (Željezničko-transportno preduzeće) (101)*

*Kao da, Boga mi, nikad ni do Prijedora nije **otišo**. (102)*

*Samo je jedan, u uniformi **JNA** i sa širitima, pozvao trojicu potčinjenih... (268)*

*Gradski **SUP** me podsjeti na nekadašnje slike nacikomandi... (271)*

*A **osto** je alem na munari. (160)*

*... jer mi **čoe**k nije kod kuće. (202)*

*... on mi je **osovo** Aliju, prijeteći da će me zaklati, a zatim je uhvatio moju bluzu i odmah je **pocijepo**, naglim trzajem dimija prekinuo učkur i **svuko** mi ih s tijela te ih bacio za vrata. Dragan i Ljubiša su se ovome smijali, a zatim me je Tihomir oborio na leđa, dok mi je Dragan **držo** ruke, a Ljubiša glavu. (202)*

Klasične skraćenice poput NKVD, SUP, JNA, upotrebljava sam pisac, dok skraćene oblike riječi možemo pronaći u govoru njegovih likova kao način njihova žargonskog izražavanja, poznatijeg i pod terminom „govor ulice“, što predstavlja karakternu crtu njegovih likova.

5.2. Glas „H“

Pošto glas “h” nema svoj zvučni parnjak, olakšano je njegovo gubljenje. Dakle, zahvaljujući njegovoj “krhkosti” u bosanskom se jeziku razvio poseban osjećaj za njegovu zaštitu i očuvanje. Time će osim svoje nestabilnosti dobiti utemeljen status i čvrsto mjesto unutar riječi u bosanskom jeziku, a tako doprinijeti i stilogenosti bosanskih tekstova. Primjeri u kojima pronalazimo glas „h“ na pozicijama gdje ga u standardnom jeziku po pravilu nema, ne izostaju ni u *Šehidu*. Budući da je roman objavljen 1994. godine, a u tom periodu još uvijek nismo imali pravopis bosanskoga jezika, navedeni primjeri se mogu posmatrati kao karakterna crta likova tadašnjeg vremena:

*Mene su u međuvremenu položili na leđa, i prekrili crvenom **mahramom**. (29)*

*Ovo je **holuja!** (153) (govor lika Ibrahima) = Ali, **oluja** je i dalje čekala iza brda... (154) (govor pisca)*

*Neki su mislili da je smrt toga dana već bila umorna, i da ih ni takve, **polagahne**, ne može stići. (173)*

*Budio sam se **lagahniji**, ali mi je u prvom koraku poslije buđenja svijet i dalje prilazio a ne ja njemu.* (185)

*Hasiba Sadić, ni cura, ni **hudovica**...* (199)

5.3. Zamjena jata – ikavizmi

Ikavski govor je nazvan po izgovoru jata kao glasa *i*. Ikavski u raznim varijantama je najčešći tip materinskog govora kod zapadnog novoštokavskog dijalekta te slavonskog šćakavskog dijalekta, koje većinom govore Hrvati. Izvan Hrvatske i Bosne i Hercegovine ikavica se malim dijelom još nalazi na sjeveru Bačke gdje su zastupljeni bunjevački Hrvati. U romanu *Šehid* primjere ikavizama pronalazimo isključivo u govorima starijih osoba, gdje u pojedinim primjerima dolazi i do izgovora jedne lekseme u dvjema varijantama, kao što je to slučaj sa trećim primjerom.

*Kako se **svit** kruhom hrani, tako majka svoje **dite** od sihira brani.* (27)

*Ja dajem **vitru** nokte, a **vitar** meni kad mi **zatribaju**.* (28)

*Nisam **vištica**. Samo mi je Allah dao jedan svijetli i jedan mračni put. **Svitli** sam potrošila. Mračni još, izgleda, nisam.* (90)

*Majka je zahtijevala da se zovem Ale, po **didu**.* (26)

5.4. Intervokalno „j“

Glas „j“ je sonant vrlo nepostojan u izgovoru, podložan slabljenju ili gubljenju, stapanju sa drugim suglasnicima, ali i javljanju tamo gdje mu po etimologiji nije mjesto. Takav je slučaj i u nekim književnim tekstovima, naročito u govoru onih koji su u tim tekstovima prikazani kao seljaci. U *Šehidu* pronalazimo jedan takav primjer:

Živijo drug Tito! Živijoooo! (226)

5.5. Fonetsko-fonološke figure

Fonetsko-fonološke figure predstavljaju odstupanja u glasovnom i grafemskom sastavu riječi i manjih dijelova riječi, morfema.¹⁸

Fonetsko-fonološke figure svojstvene su primarno poetskom diskursu, no, one se mogu svakako naći i u proznom tekstu. Njima se markira iskaz i dočarava auditivna slika. Iako nemaju leksičko i gramatičko značenje, „foneme predstavljaju osnovnu rezervu pri konstruiranju „praznih riječi“ – te rezerve za semantičko doređivanje teksta“.¹⁹

5.5.1. Glasovna ponavljanja – asonanca i aliteracija

Asonanca je ponavljanje bilo samo akcentovanih, ili postakcentovanih vokala na početku ili kraju stihova uz manje ili veće nepodudaranje suglasnika iza njih.²⁰

Primjera za asonancu u romanu ima mnogo, a predstavljeni su najinteresantniji za ovo istraživanje.

Očevo krilo je orlovsko gnijezdo... Odmaknuto... ona upamte oca. (41)

Ovakva stilska figura ima za cilj stvaranje glasovnog simbolizma, eufonije ili asocijacije na ključnu ili tematsku riječ tog teksta. Ovdje je fonem *o* istaknut i u riječima poput *očevo* i *oca* i u korelaciji sa samim naslovom romana čini jaku poziciju teksta na svim mjestima u romanu gdje se pojavljuje.

Molim Allaha, Gospodara svjetova, kako vidljivih tako i nevidljivih, da me na pravi put uputi, na put onih kojima je milost Svoju darivao, a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazivali, niti onih koji su zalutali! (21)

Nezahvalno je na osnovu jednog velikog teksta govoriti o frekventnosti pojedinih vokala, ali ako se krene redom, od početne stranice romana, dosta dominiraju vokali *i* i *o*. Kada proanaliziramo frekvenciju glasova koju je uspostavio Tomo Maretić, a što je Vuković uvrstio u svoj udžbenik, možemo vidjeti da su ova dva vokala smještena među pet najfrekventnijih

---

¹⁸ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 309.

¹⁹ Lotman, Jurij, *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd, 1976, str. 158.

²⁰ *Rječnik književnih termina*, Nolit, Beograd, 1984.

fonema, pa je tako frekventnost vokala *i* čak 10,35%, a vokala *o* 9,60%. (prema: Tomo Maretić)²¹

Aliteracija je stilski postupak i u pojedinim jezicima faktor ritmičke organizacije stiha, ponekad i proze, u vidu ponavljanja istih suglasnika ili suglasničkih grupa u nizu riječi, naročito u inicijalnom položaju.²²

Trideset i treći šehid... (332)

Dvadeseti i sedmi šehid

Trideset i tri šehida... (336)

Dvadeset i osmi šehid... (335)

U navedenim primjerima radi se o brojnom poretku, odnosno nabranju stradalih. U prvom nizu zastupljen je broj tri, koji otkriva suglasničku skupina *tr*. U drugom nizu riječ je o suglasničkoj skupini *dv*. Važno je istaći da je frekventnost suglasnika *t* i *d* izuzetno visoka, te da ona iznosi 4,00% za *t*, odnosno za *d* 4,28%.²³

U romanu se pojavljuju i primjeri kao što su:

Druže Tito, ljubičice bijela

Druže Tito, naše rosno cvijeće. (225)

Prisutni su i rijetki primjeri u kojima se ponavljaju potpuno iste sintagme u više redova sa istim suglasnikom, na početku riječi:

Kupuj kruh!

Kupuj kruh!

Kupuj kruh! (90)

Može se reći da je jedan od najfrekventnijih suglasnika u ovom romanu suglasnik *n*, koji se prema Maretićevoj ljestivici frekventnosti fonema nalazi skoro u samome vrhu sa 4,57% frekventnosti. (prema: Tomo Maretić)²⁴

Nit' iz kamena kapa

Nit' na moru mosta

---

²¹ Vuković, Novo, *Putevi stilističke ideje*, Podgorica – Nikšić, 2000.

²² *Rječnik književnih termina*, Nolit, Beograd, 1984.

²³ Vuković, Novo, *Putevi stilističke ideje*, Podgorica – Nikšić, 2000.

²⁴ Isto

Nit' mozga u mamlaza... (29)

Prisutnost nazala *n* uočljiva je, osim u verziji nabiranja, i u običnoj konstrukciji rečenice, što ima za cilj, isto kao i kod vokala, eufoničnost u datom izrazu.

Niti ću naći tvog lipog sina Jasina, niti ću mu dati ovu gurabiju, niti ću mu reći... (92)

U navedenoj rečenici uočljivo je i veće prisustvo afrikata *ć*, međutim, afrikati su pretežno manje frekventne foneme u književnim tekstovima. Dovoljna je samo činjenica da je Maretić okarakterizirao afrikate kao najmanje frekventim, tako konkretno fonemu *ć* svrstava u dno ljestvice sa frekventnošću od tek 0,91%. (prema: Tomo Maretić)²⁵

5.5.2. Asonantsko-aliteracijske veze

Pored ponavljanja istih suglasnika, prisutna su i ponavljanja slogova. Istovremeno ostvarivanje asonance i aliteracije može imati značajnu izražajnu vrijednost, a njome se postiže izrazit eufonijski efekat, kao što je slučaj u narednom primjeru:

Estagfirullah. Estagfirullah!

Estagfirullahe min kulli... (91)

E je najfrekventini vokal, ili uopće fonem sa 10,99% frekventnosti i u kombinaciji sa spirantom *s* koji je označen sa 4,64% frekventnosti čini jaku vokalno-konsonantsku kombinaciju.

Međutim, u sferi stilistike su ovakve kombinacije veoma česte, pa se postavlja pitanje da li bi sve primjere iz asonance ili iz aliteracije mogli svrstati pod asonantsko-aliteracijske veze ili bi ipak trebali napraviti dosljedniju podjelu.

5.6. Glasovno motivirane riječi – onomatopeje

Onomatopeja je prenošenje ili oponašanje prvenstveno akustičkih dodira jezičkim sredstvima, koja treba da kod slušaoca pobude jednake osjećajne predstave. Moguće je i oponašanje vizuelnih, pa čak i taktilnih i olfaktičkih percepcija. Međutim, u užem smislu to je tvorba ili

---

²⁵ Isto

upotreba glasovnih skupova kojima se teži reproducirati ili barem imitirati neki prirodni zvuk dajući njegov akustički ekvivalent.²⁶

Roman *Šehid* ne obiluje baš mnogo onomatopejskim zvucima, budući da je sam sadržaj izuzetno teške ratne tematike, a ukoliko i postoje neki primjeri, oni su tu da razbiju tu težinu sadržaja.

Ćihu – Ćihu – Ćihu – Ćihu (96)

Ovo je zvuk oponašanja tračnica i pojavljuje se u više navrata unutar jednog pasusa.

Čudan je onomatopejski prizvuk izabran za oponašanje zvuka zemlje, jer kako sam pisac kaže, to je zvuk kada je „zemlja polahko počela zatvarati usta“, i, zapravo se u toj jednoj rečenici ogleda težina sadržaja romana, koji govori o ljudskoj sudbini i tematici rata u okviru postmodernizma:

Tok! Tok! Tok! (153)

Osim navedenih prizvuka, u tekstu pronalazimo i zvuk, odnosno kloparanje kiše:

Pšššššš! Pšššššššš! Pšššššššš! (151)

Prisutan je i prizvuk zapomaganja, izražen produžavanjem glasova poznatim kao alonžman:

Jooooo! Jooooo! Joooj! (227)

Osim ovih primjera, u tekstu pronalazimo i onomatopejski prizvuk prilikom hodanja, a to je predstavljeno na sljedeći način:

Ali, mi smo i dalje išli, šljap!, šljap!, šljap!, mali, blatnjavi meleki. (155)

---

²⁶ Isto

Prisutne su i neke onomatopeje u sklopu rečenice, pretežno kroz glagolske oblike.

... i nad nogama sam osjetio da vruće olovo **kaplje** u hladnu vodu, i **cvrči**. Kad olovo **cvrkne**, na vodi se pojave mjehuri i u njima lica koja su me urekla. (29)

... i voda ponovo **cvrči**. (29)

... did Ale je bolno **stenjao**. (30)

... a drvo koje **plače** i dalje je **tulilo**, gotovo **ridalo**. (32)

Glavu uopće nije okretao, kretao se samo kada je morao, **odhukujući** i **škripeći**. (35)

Zalepršaju ptice koje znaju govoriti. (51)

Zacijuču bijeli miševi što iz kutije proriču budućnost bolje od svakog sna. (51)

Landrover **drnda**, stara, razvaljena olupina, kao staro, olupljeno, bratstvo i jedinstvo. (271)

5.7. Pokretni vokali

Na završetku pojedinih riječi može se neobavezno, bez promjene u značenju, javiti samoglasnik **a** ili, rjeđe, samoglasnik **e** ili **u**. U književnom jeziku potpuno su ravnopravni dvojaki (ili čak trojaki) oblici pojedinih riječi – njihovi oblici završavaju se različito (sa vokalima **a**, **e**, **u** ili bez njih), ali to ne utiče ni na značenje tih riječi, niti na njihovu funkciju. Da li će se pokretni samoglasnici upotrijebiti ili ne, zavisi samo od govornikovog osjećanja za eufoniju.

U samom romanu prisutno je dosta primjera, a u okviru ovog poglavlja bit će prezentirani samo neki.

Ovome ili onome svijetu nisam dugo bio siguran pripada li i did Ale. (30)

Svakoga vikenda ranom subotom... (43)

Ima i primjera da istu riječ nalazimo sa i bez pokretnog vokala, što očigledno upućuje na subjektivni autorov stav o tome kada će koji primjer upotrijebiti.

Trećega dana ramazana... (61)

↑
↓

Trećeg dana Ramazanskog bajrama... (66)

Uočavamo i primjere sa nizom riječi u kojima je fakultativna fonema prisutna samo u nekim riječima:

... tako da u jednom trenutku svome bosanskom zemljaku kaže:... (68)

Jeste li vi u mom^e, ili ja u vašem svijetu? (265)

Riječi sa pokretnim vokalima uspostavljaju uravnotežen naracijski tok i smiren rečenični ritam i upravo zato što „povećavaju jezičku jedinicu, traže i povećan utrošak energije, fizičke i umne.”²⁷

---

²⁷ Muratagić-Tuna, Hasnija, *Ibrišimovićev Vječnik – izazov za lingvostilističke interpretacije*, str. 37.

6. Morfofilistički nivo djela

Morfofilistika proučava funkcionalno-stilsku markiranost morfoloških kategorija i ekspresivne vrijednosti tih kategorija, te kao posebno važan problem morfološku sinonimiju kao dio gramatičke sinonimije.²⁸ Posebno izražajan oblik kao jedinica pojačanja izražajnosti u morfofilistici naziva se morfofilem. Ako je morfofilem posebno izražajan svojom zvučnošću, nazivamo ga morfonostilem.

Područje upotrebe gramatičkih kategorija roda, broja, lica, glagolskog roda, kao i upotrebe pojedinih vrsta riječi predstavlja polje morfofilističkih istraživanja.

6.1. Transpozicija pojedinih vrsta riječi

U najširem smislu, transpozicija bi bila prijenos, odnosno prenošenje iz jednog područja na drugo; tj. prijelaz jedne vrste riječi u drugu.

Pored osnovnog značenja koje imaju, da kazuju koliko ima onoga što znači riječ uz koju stoje ili da označavaju red u kome se to nalazi, pojedini brojevi (glavni broj jedan i redni broj drugi, kao i ostali brojevi) dobijaju i druga značenja. Oni u tom slučaju preuzimaju značenje imenice, odnosno značenje onoga na koga se odnosi radnja ili dati sadržaj.

Jedni se žale na kišu koje ovdje odavno nema. U drugima zatreperi želja što se više ne može ispuniti. (178)

U romanu su prisutni i primjeri kada broj jedan ima značenje nečeg neodređenog iako u tom trenutku stoji uz imenicu. U narednim primjerima to se ogleda u nepoznavanju brojnosti osoba/osobe o kojoj se govori i u nepoznavanju vremenske linije pripovijednog slijeda događaja, kao i o nečemu neodređenome.

Jednoga petka, poštar je donio pismo za Cicuna. (169)

Jednoga dana, došli su neki stranjski ljudi, iskrivljenog jezika i namjera, i otišli na Turbe. (167)

---

²⁸ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001. str. 239.

*Na prvoj fotografiji **jedna** djevojka još uvijek uspijeva da iza zuba zadrži svojih osamnaest godina koje se polahko skupljaju u roj. (23)*

*Nakon deset dana, stigli su u **jedan** kraj za koji su ocijenili da je plodan, i tu brzo napravili naselje. (84)*

Pored zamjene brojeva sa pojedinim vrstama riječi, u romanu imamo i zamjenu zamjenica i pridjeva, odnosno zamjenica i količinskih priloga.

*... sa sobom povelu samo **nekakvog** vola, i krenuli. (238)*

*Imanje su **što** prodali **što** uvakufili... (238)*

U prvom slučaju zamjenica *nekakav* upotrijebljena je umjesto pridjeva *slab, jadan, mršav*, dok se u drugom primjeru pisac, umjesto količinskim prilogom *malo*, poslužio zamjenicom *što*.

6.2. Gramatička metafora

Kada je riječ o ovome poglavlju, bit će govora o gramatičkim metaforama vezanim za glagolske oblike, gdje ćemo vidjeti kako gramatička sinonimija utječe na stilogenost samoga teksta. Tako se npr. jedno glagolsko vrijeme javlja u značenju drugoga ili u smislu pojačivača stilogenosti datog izraza.

6.3. Sinonimija glagolskih oblika

Svi oblici glagolskih vremena, ali i načina, pored gramatičkih imaju i stilistička značenja koja na poseban način ističu jedno djelo, dajući mu posebnu notu kroz nizanje stilogenih elemenata i to je ono što književnoumjetnički stil čini posebnim. Posebno se tu izdvajaju pripovjedački prezent, aorist i imperfekt, ali, od njih ne odstupa ni potencijal, koji je, može se reći, u romanima rjeđi, nego što bi to bilo npr. u bajkama.

6.3.1. Pripovjedački prezent

To je forma sadašnjeg vremena koja je ponekad transponirana tako što služi za izražavanje radnje koja se desila u prošlosti. Ovakav prezent, koji je još poznat i kao historijski prezent, čini radnju iz prošlosti dinamičnom, ekspresivnom, bliskom slušaocima, odnosno čitaocima.

*Svakoga vikenda, ranom subotom, budio me je težak crnački glas. I, evo malog meleka Ključanina, onoga što još **trčkara** između svjetla i tame, **juri** prema crnom glasu što ga **doziva**. Za njim **trči** bijela spavaća košulja, nastojeći ga uhvatiti.... Jer, bijeli melek Ključanin **utrčava** u kuću rođaka Jasima, **zaskače se** na kvaku vrata jedne sobe, i silovito, tarzanskom gipkošću, **skače** na jedan krevet... Rođak Jasim potom **ustaje**, ogroman, kao prvi čovjek, bogougodnik, i **prilazi** stolu pokraj kreveta. Na stolu **se nalazi** gramofon, vitkog vrata i velikog uha... (43)*

*Pošto **se to uradi**, da **se zatvore** u svoje avlije. Potom u kuće. I, na kraju **zapale**. (89)*
*On **mijenja** oblike u kojima **se pojavljuje**, a žensko je tijelo bogomdano za njegov lik. Šejtan **voli** ponoću koja **strši** iznad insanske prosječnosti. On **se gnijezdi** u nabrekle dojke... (124)*

*Iz zla ispiljen, **idem** ovim dunjalukom i **svjedočim**. (208)*

*Dug je put moj, stoga **sam** i ja **vječan**. I, stoga **svjedočim**: vidio sam 200 000 insana koji **nose** svoju glavu pod pazuhom, i – **svjedoče**. (209)*

*Ja **hodim** po crvenoj stazi, u bijeloj osmogodišnjoj košuljici i plavoj kapici, tralalala, u ruci čvrsto **držim** štafetu. Na hotelskoj terasi, pod velikim suncobranom i sunčanim naočarama, **stoji** drug Tito, **smiješi se** osmijehom koji **natkriljuje** i mene i kolo što **se sve više širi**, - čeka da mu **uručim** štafetu. Ja dugo **uzlazim** uz stepenice, dovoljno dugo da **se uđe** u historiju. **Prilazim**, napokon, Titi, **predajem** mu štafetu, i – ona, nenadano **zvekne** o njegov historijski prsten. U djeliću manjem od svakog vremena, **shvatam** da je to užasan prekršaj, i nesvjesno **uvlačim** crvenu mahramu na vratu u bijela ramena. (282)*

Pripovjedački prezent je dosta čest u Ključaninovom romanu, budući da je kompletan roman, roman toka svijesti iz poetike svjedočenja. Narator kroz formu prezenta opisuje prošlost i na taj način ostvaruje posebnu stilogenost u samome romanu.

6.3.2. Aorist

Aorist i imperfekt posjeduju ekspresivnu markiranost, dok je perfekt u tom pogledu nemarkiran, neutralan. Aorist i imperfekt, oneobičeni i arhaizacijom, imaju jaku stilogenost u odnosu na perfekt u književnom djelu, odnosno u književnoumjetničkom stilu uopće.

U samome romanu, prisutno je nekoliko primjera aorista, dok je imperfekt znatno rijedak.

*Minu godinica, mjerena lipinim kalendarom. **Pojaviše se** prvi pupoljci, a gotovo istodobno i golubovi. (104)*

*Aiša stoji na pendžeru senabija pada iz njene ruke kao zvijezda gotovo **htjede** da nešto poželi ali zna da samo želi tu ruku... (162)*

***Sjetih se**, stojeći na trzni, već s puzavicama po nožnim člancima, možda mi može pomoći drvo koje plače. (270)*

Nalazimo imperfekt samo od glagola *biti*:

*On ono **bijaše** Ademov sin, je l da? (164)*

6.3.3. Futur I

Futur prvi u *Šehidu* nije čest. Uočavamo samo nekoliko primjera:

*... sve dok svoju glavu nosim pod pazuhom, **vidjet ću** tablu, i prvi put saznaje da je zelena boja zelena boja, a nacija **će tek doći** kasnije... (214)*

*Taj smijeh i ta voda što pršti, i crnački glas koji škripi kroz otvoren prozor, slika je svijeta koju **ću tražiti** cijelog svog života. (44)*

*Ako budete dobri, sve **ću** vas s džinkinjama **poženiti!** (135)*

6.3.4. Potencijal

Isto kao i futur I, i potencijal se veoma rijetko pojavljuje u Ključaninovom romanu. To se obično dešava u pripovijednoj formi.

*Djeca **bi me** često **susretala** i iznenadno **pitala**: 'Ko je bio šampion '68.? (184)*
*Priča o Ali Ključaninu **mogla bi početi** onog trenutka kada se on nadnosi nad bešiku iz koje ga gledaju ključanske oči njegove kćerke Selime, koje su joj prije tri mjeseca podarili meleki. (209)*

6.4. Morfologija vrsta riječi

6.4.1. Kratka množina imenica i naporedni primjeri uz dugu množinu

*Ajeti su strahu tjerali iza devet **mlina**, devet polja, devet čobana, devet planina, i devet crnih stijena, devet mora i morskih dubina. (29)*

*Kad olovo cvrkne, na vodi se pojave **mjehuri** i u njima lica koja su me urekla. (29)*

*... samo se sjećam da sam tada čuo pucanje vodenih **mjehurova**, kao da po noktima bišćeš uši. (182)*

6.4.2. Pridjevi – komparacija pridjeva

Kada su u pitanju pridjevi, oni se u romanu javljaju u obliku pozitivna i komparativa, nikad u obliku superlativa. Komparativ je uvijek stilogeniji od pozitivna. Budući da je pozitiv pridjeva često na granici sa epitetom, akcentat je stavljen na pronalazak pridjeva u obliku komparativa.

*Kiša je bila još **gušća**, vjetar još **snažniji**, nekad je kiša donosila vjetar i udarala njime po mokrim zidovima kuća... (153)*

*... i nastupila je tama, **tamnija** odsvega što su ljudske oči mogle vidjeti. (180)*

*... težak sam, **teži** od bilo čega kada to odlučim. (193)*

6.4.3. Brojevi

U *Šehidu* se pretežno mogu pronaći glavni brojevi, i to neposredno uz imenicu, rjeđe uz pridjeve.

Četiri linije, povučene iz središta kroz *četiri* ugla, pokazuju smjer *četiri* glavna kraja svijeta; a *četiri* okomite iz sredine *četiri* zida, pokazivale bi ka *četiri* sporedna kraja svijeta... (189)

6.4.4. Glagolski prilozi

Glagolskim priložima nazivamo one priloge koji su nastali od glagola, a njihovi nazivi *sadašnji* i *prošli* ne odnose se na sadašnje i prošlo vrijeme, nego na vremenski odnos radnje priloga i predikata. Glagolski prilog sadašnji je istodoban s radnjom predikata, dok glagolski prilog prošli prethodi radnji predikata. Budući da oni nisu niti pravi prilozi, niti pravi glagoli, oni imaju posebnu stilogenost u rečenici.

6.4.4.1. Glagolski prilog sadašnji

Kadila me je prosijanim ražovim brašnom, govoreći: „Kako se svit kruhom hrani, tako majka svoje dite od sihira brani.“ (27)

... makazama reže vodu na nekoliko raskrižja, razbacujući ostatke hrane po tim vodenim raspućima. (29)

Razgrćući slova otišla sam. (197)

6.4.4.2. Glagolski prilog prošli

Otišavši ispred praga rodne kuće, kao da sam prognan iz središta svijeta, stojim u centru sela, i ne znam kuda da pođem. (270)

6.4.5. Upotreba pomoćnih glagola u perfektu

U trećem licu jednine kod povratnih (refleksivnih) glagola obično se izostavlja enklitika *je*, međutim, Ključanin je upotrebljava:

Ćeman-efendija je rekao da je tako moralo biti, i da uopće nije bilo potrebe ni za kakvim papirićima da se je na vrijeme s djeteta pročitao ime što ga je iznijelo na ovaj svijet. (26-27)

... i da se je bilo pametno pa samo pratilo put rođenja djeteta... (27)

6.4.6. Glagolski način – imperativ

Imperativ ili zapovijedni način nije stran u književnim tekstovima. On daje strogoću određenom izrazu, kao i dijalozima:

Zato, u ime Allaha, u ime svega onoga što nam On šalje odozgo – začepite! (153)

Pogledaj, majke ti, oči kod ovoga, ko klikeri! (183)

Nemojte njega, on je dijete! (186)

I rekla je: „Kolji!“ (203)

Daj mi vode, momče! (267)

6.4.7. Prilozi

Prilozi su nesamostalne riječi koje se prilažu drugim riječima da ih bliže odrede. U romanu se uglavnom nalaze na početku rečenice. Najčešći je prilog *naposljetku* i dolazi u ulozi riječce, u smislu *konačno, napokon*. Pored ovog, često susrećemo i priloge *naprosto, počesto, uglavnom*, te se i oni nalaze na početku rečenice i time se otkriva da se stilogenost teksta pomoću priloga ostvaruje njihovom upotrebom u inicijalnom položaju.

Naposljetku, stezan sam povojima, tako da sam izgledao kao dobro zaštićena oveća šiškarka. (26)

Naposljetku, pokriva krpom šerpu i kojoj se mučka voda i daje majki da je pijem u naredna tri dana. (30)

Naposljetku, u junu je sve moguće. (108)

Naprsto je pratio svaki kućni pokret. (30)

Počesto se nalazio u rukama Zulfe Lezića... (45)

Uglavnom, kad smo stigli pred džamijski prag, s njega smo lijepo vidjeli: hadžiroda je otišla uz rijeku! (150-151)

6.4.8. Veznici

Veznici su nepromjenjive riječi kojima se povezuju riječi u rečenici i klauze u složenoj rečenici.²⁹ Veznike u romanu *Šehid* možemo podijeliti u dvije skupine. Prva bi obuhvatala one veznike koji se nalaze na početku rečenice, često kao intenzifikatori, čiji je stepen stilogenosti uvjetovan frekvencijom, a druga skupina čini složene veznike, koji su u ovom romanu izuzetno rijetki.

I. Veznici na početku rečenice

Ali, Azrail je preduhitrio moj prvi plač. (23)

A to što nisam zaplakao kada sam nosom dotakao svijet, majka je pripisivala također melekima... (25)

I, djeca su ubrzo prestajala plakati. (33-34)

I, prije no što je selo uspjelo dogovoriti se s glađu između sehura i iftara... (58)

A, istina je, šejtan počesto uzima ljepotu u svojim nečasnim djelima. (124)

I, jedne noći, probudio me je dobro poznati zvuk. (208)

i od zla sumraka...

i od zla onih...

i od zla zavidnika...

i (27)

---

²⁹ Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2004, str. 300.

II. Složeni veznici

... *toliko gusto da kroz njih nije mogla propasti igla u ahiret, kamoli duša djeteta.* (25)

6.4.9. Uzvici

Uzvik u romanu možemo razvrstati na uobičajene, proste uzvik, i one koji pripadaju vjerskoj leksici.

Hm... Dobro. A Ćaba? (95)

Ah, gluho bilo! (99)

Neuzubillah – ko Nuh! (160)

Subhanallah! Subhanallah! I po stotinu puta subhanallah! (166)

6.4.10. Riječce

Riječice su veoma česte u *Šehidu* i imaju upravo onu ulogu koju im dodjeljuje sama gramatika, a to je da „služe za oblikovanje ili preobliku iskaza, za davanje drugačijeg značenja dijelovima rečenice, te za isticanje pojedinih riječi“³⁰.

*Karađoz i Hadživat bili su, **također**, itekakvi omađijači pameti, ali dozvoljeni i poželjni.*
(49)

*Mi smo, **dabome**, znali da se nijedna od njih neće vratiti kao dječak, jer, i malouman je vidio – duga je bila isuviše daleko za svaki čovječiji korak.* (161)

*Komet, **doduše**, donosi nesreću, i možda smrt u njegovom sedlu brže stigne iz nepreglednih daljina...* (170)

*Sećiju sam, **začudo**, našao kod Muste Travljanina, jedinog seoskog komunista.* (206)

---

³⁰ Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2004, str. 302.

6.5. Originalne tvorenice u Šehidu

Tvorba riječi je poseban dio gramatike svakog jezika. Osim općepoznatih pravila u tvorbi riječi i nastanka tvorenica, specifičnost književnoumjetničkih tekstova jeste ta što autori imaju slobodu stvaranja tvorenic. U *Šehidu* nalazimo dvije interesantne tvorenice:

*A Jovanka je njegova **ženutina**.* (192)

*Zejna je polahko silazila peškirom niz Nurina leđa **gdjegdjemice** sklanjajući veš koji se odmah potom sam izgužvan vraćao.* (143)

7. Leksikostilistički nivo djela

Leksikostilistika je veoma široka oblast, a tijesno je povezana sa leksikologijom, semantikom i leksikografijom. Jedno od posebno značajnih područja ove oblasti jeste izučavanje leksema jednoga jezika s obzirom na njihovu emocionalno-ekspresivnu, funkcionalno-stilsku i registarsku karakterizaciju.³¹

Leksika se može podijeliti na inherentno ekspresivnu i kontekstno ekspresivnu leksiku. U inherentno ekspresivnu leksiku ubraja se emocionalno ekspresivna leksika (deminutivi, augmentativi, pejorativi i hipokoristici), a u kontekstno ekspresivnu leksiku ubrajaju se tropi – različite stilske varijacije figurativne upotrebe leksema (metafora, metonimija, hiperbola, litota i dr.).

7.1. Inventar leksema

Budući da se radi o formi romana, moguće je lahko uočiti lekseme koje se najčešće pojavljuju, i tu, zasigurno, prednjače imenice, a zatim glagoli i pridjevi. Međutim, u nastavku će ipak biti pobrojane neke lekseme koju su, možemo slobodno reći, obilježile ovaj roman. Većina leksema je predstavljena u turobnom, mračnom kontekstu, a samo neke od njih su neutralno orijenisane, dok su one pozitivne izuzetno rijetke.

Imenice sa negativnom konotacijom: smrt (77), nož (28), glava (23), kost (19), grob (16).

Imenice sa neutralnom konotacijom i višestrukom namjenom: musliman (138), selo (90), izvor (59), otac (51), žena (32), mladić (23), voda (20), sjećanje (18), putnik (11), starac (11), knjiga (9).

Imenice sa pozitivnom konotacijom: majka (58), srce (23), porodica (10).

Pridjevi, uglavnom sa negativnom konotacijom unutar romana: crn (65), nepoznat (20) tužan (6), prevelik (5).

Najučestaliji glagoli u romanu: moći (20), piti (15), živjeti (9), ubiti (7), proučiti (5), klanjati (4) nositi (4).

---

³¹ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001. str. 224.

Imenica *šehid*, koja je i najfrekventnija imenica u romanu, upotrijebljena je 144 puta, i ona je najstilogenija leksema, budući da njenim ponavljanjem pisac dopire do svijesti čitaoca kako bi on sagledao koja je količina zla učinjena nad jednim narodom i koliko je to zlo ostavilo ljudskih žrtava iza sebe.

7.2. Leksički sinonimi

Ključanin je upotrebom brojnih sinonimskih oblika doprinio stilogenosti u svome tekstu, kao što je slučaj sa navedenim primjerima:

*... nije sigurno je li se djevojka spustila na zemlju ili **kani** poletjeti.* (23)

Leksema *kaniti* sinonimski je oblik za leksemu *misliti*, koju, također, pronalazimo u tekstu:

*Posljednji Adem koji **misli** da će biti spašen...* (139)

Glagolom *trabunjati*, koji je sinonim za glagol *pričati*, Ključanin opisuje onoga ko zaista mnogo priča o nečemu o čemu i ne zna baš mnogo, tj. o onome o čemu ne zna stvarne činjenice.

*Poneki su **trabunjali** da je takva drveta po Bosni posijala Turska prije nego će otići...*
(33)

*Pod onom zelenom svjetlošću, kasnije su **pričali**, dvadeset rekjata im se stopilo u jedan.*
(59)

Izraz *usmrdjeti se*, Ključanin zamjenjuje leksemama *vonjati* i *uščiti* u smislu pojačavanja samog izraza, odnosno ojačavanja slike koju nam datim sadržajem želi prezentirati.

*Politika se uvlačila u našu kuću neodbranljivo, poput jakog **vonja** domaćeg tvora.* (53)

*Otac je rekao: „Tvorić... ko tvorić“, nastojeći objasniti iznenadnu pojavu **smrada**.* (53)

Glagolom *buljiti*, koji znači širom otvoriti oči, uprijeti pogledom, Ključanin nam kazuje da je nečija pažnja fokusirana na nešto ili na nekoga, ali upotrebljava i sinonim *gledati*:

*Vidno začuđen, u svome vječno plavom radničkom kombinezonu, **bulji** u mene, kao iz nekog drugog svijeta... (275)*

*Tebi ako se ne **gleda**, ti zažmiri. (98)*

Glagolom *otfikiriti* zamjenjuje sintagmu *naglo otcijepiti*, odnosno leksemu *odrezati*, kojom pojačava ekspresivnost datog izraza.

*... bio sam uvrijeđen da su jedne obične makaze s nejednakim kracima **otfikirile** mojih šest bezbrižnih godina kao da ih i nije bilo. (46)*

U drugačijem kontekstu upotrebljava sinonim *odrezati*:

*Pomislio sam na Zejnila Lezića, invalida iz prošlog rata, kome su nogu **odrezali** četnici, a partizani podarili štap. (264)*

U *Šehidu* nalazimo i sinonime *zejtin* i *ulje*; *čehra* i *lice*; *zehra* i *mrvica*; *špiglo* i *ogledalo*:

***Zejinom**, gustim mlijekom, ili pljuvačkom, kako kad, trljala mi je čelo da joj ne budem mrgodan. (26)*

*Natjeravaju nas da pijemo **ulje**. (293)*

*Tu zatičem mnoštvo svijeta, koji se do otvora džamije nije ni vidio, ali koji se raspoznaje po onoj nevidljivoj muslimanskoj **čehri**. (56) Ta se **čehra** ocrta muslimanu na čelu kada se nasmije. (224)*

*Okreće se prema čovjeku u džubetu i pod ahmedijom, kojem se još ne vidi **lice**. (288)*

*Bog mu je podario bratsku nadarenost, ali i **zehru** svjetlosti koja je rasvjetljavala dunjalučke tajne. (72)*

*Iz njegovih šaka ne more izaći ni zrak a kamoli **mrvica** dobrote. (166)*

*Po treći put umivam lice, i – treći put vidim vodu, u vodenoj **špigli** vidim oko, vidim oko dječaka, koji se neprekidno sjeća doba kada je bio čovjek. (337)*

*Čuo sam šuštanje peškira i fijuk kao kad se otrese mokra kosa i udari o **ogledalo**. (143)*

Ima i primjera svojstvenih razgovornom jeziku i standardnom:

*Ne da se muslimanu ni u **žderanju** pobijediti!* (36)

*Šaćirovo **jedenje** se nije dalo raspodijeliti na obroke.* (36)

7.3. Stilogenost orijentalizama

Pri utvrđivanju stilogenosti orijentalizama ne smijemo gubiti iz vida činjenicu da samo umjetničko djelo nikako nije stalna veličina: „svako pomeranje u vremenu, prostoru ili socijalnoj sredini čini aktuelnu umetničku tradiciju, kroz čiju prizmu primamo delo, a pod uticajem ovih pomeranja menja se i estetski objekat, koji u svesti članova datog kolektiva odgovara materijalnom artefaktu, umetničkoj tvorevini“. ³²

Upotreba orijentalizama i njihovo suprotstavljanje domaćoj leksici čini da jezičko-stilska struktura Ključaninovog romana „Šehid“ postane sistem jezika proširen leksikom stranog porijekla, odnosno leksikom koja se nekada više koristila u našem jeziku ali se vremenom počela gubiti.

*Majka, pogleda izgubljenog u trepavicama, netom što su joj skinuli **feredžu**.* (23)

*Moj put – i to, evo, znam! – mora biti obrnut od puta koji me je doveo u ruke **dželata**.*
(22)

*Rodio sam se 5. marta, 1960. godine, kada je u zemlju puklo treće **džemre**.* (24)

*... nije mogla propasti igla u **ahiret**, kamoli duša djeteta.* (25)

*Ako bi se koji i probio preko toga **bedema** od krede...* (25)

*Ogrtač s kapuljačom zavijen je u **ćefin**, a **ćefin** posut s onom **zemzem**-vodom.* (70)

*... i nosi njemu i njegovoj familiji **hediju**.* (210)³³

Navedeni primjeri su arapskog porijekla, pri čemu možemo zaključiti da se Ključanin prilikom služenja orijentalizmima uglavnom poslužio leksemama iz arapskog jezika, slabije turskog, i rijetko perzijskog jezika, što ćemo vidjeti u narednim primjerima.

³² Mukaržovski, Jan, *Struktura, funkcija, znak, vrednost*, Nolit, Beograd, 1977, str. 58-59.

³³ Lekseme porijeklom iz arapskog jezika provjerene u *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* – Škaljić, Abdulah, Svjetlost, Sarajevo, 1966. (stranice 74, 128, 186, 236, 237, 279, 325, 651)

*Na donjem boju nije bilo ničeg osim hladne paučine i još hladnijih sjećanja, pa su se morali, uz **basamake** dovoljne samo za nekoliko dobroćudnih koraka, popeti na gornji boj. (58)*

*Tamo **aršini** nisu dunjalučki, moj Sejdaga. (147)*

*... ali kada su na **skemliju**, na kojoj se pretpostavljalo da sjedi mlada, položili **duvak**, on je ostao stajati u zraku, visoko iznad **skemlije**. (134)³⁴*

*i zadrhta pod Husinom kosom trava Aiša stoji na **pendžeru**... (162) perz.³⁵*

7.4. Inherentno ekspresivna leksika

Inherentno ekspresivnim leksemama smatraju se one lekseme koje svoju izražajnost nose zajedno sa svojim osnovnim, leksičkim, značenjem i koje svoju ekspresivnost zadržavaju kad se upotrijebe i van teksta. Takva je i ekspresivno emocionalna leksika koja se ubraja u leksiku s konotacijom, a čine je „osobne ideje i emocionalne asocijacije povezane s nekom riječi i njenim značenjem, ili ideje što ih neka riječ sugerira ili implicira“ a one su „dodane eksplicitnom značenju ili denotaciji“.³⁶

Inherentno ekspresivna leksika se grana na nekoliko podvrsta, ali za potrebe ovog rada u obzir su uzeti *deminutivi i augmentativi, pejorativi, vulgarizmi i psovke, te frazemi*.

Deminutivi su riječi koje imaju umanjeno značenje, nastaju dodavanjem prefiksa ili sufiksa na korijen riječi. U samome romanu nalazimo sljedeće deminutive:

*Samo je pokoji **momčić** i **djevojčurak** uspio u toj raskošnoj noći... (64)*

*... lebdjeli su crni trokutovi, ispod namreških **trbuščića** drhtale su polutke... (142)*

*... odjednom je Zejna Nuri štrpnula onaj **medenjačić** na sisama. (143)*

---

³⁴ Lekseme porijeklom iz turskog jezika provjerene u *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* – Škaljić, Abdulah, Svjetlost, Sarajevo, 1966. (stranice 99, 121, 230, 567)

³⁵ Leksema porijeklom iz perzijskog jezika provjerena u *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* – Škaljić, Abdulah, Svjetlost, Sarajevo, 1966. (stranica 515)

³⁶ Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str. 688.

*... i bili smo mirni i tihi, tiši od paprati i trave kroz koje su prolazile naše **nožice**. (150)*
*Muzafer je bio **momčić** od **šesnaestak** godina, i zvali smo ga Muharemovcin prije zbog toga što je služio nepokretnu staricu nego što se uopće neko sjećao da je njen potomak. (171)*

*Preko ruba kante, još ne skidajući usta s njega, progledao sam i vidio: dječiju **ručicu**, već pomodrijelu i pihlijastu. (266)*

*Ranjeni su jaukali do jutra, mrtvi ispuštali svoje **dušice** u mrak kao leptirice, ostali iščekivali da vide kakva će biti sljedeća ruka sudbine. (285)*

*U Starom Majdanu – mjestu sličnom svakom **mjestašcu** u Bosni nad kojim se čuje ezan – živio je mladić Malik. (161)*

Pored deminutivnih leksema, u romanu pronalazimo i jedan primjer hipokoristika, tj. riječi ili imena odmila:

*Mama se protivila davanju imena duhova jednom **maksumčetu**. (26)*

Osim riječi koje imaju umanjeno značenje i onih koje označavaju nešto umilno, u roman je autor uvrstio i riječi koje označavaju nešto veće u odnosu na normalnu veličinu, tj. uvećanice (augmentative). Pored toga što u pojedinim slučajevima mogu označavati i nešto pozitivno (ljudina, dobričinina), oni pretežno imaju negativno značenje, što je slučaj i u ovom romanu.

*Doduše, nema više ni pruge ni voza, ali ostalo je posivjelo kamenje, koje, i nakon toliko godina, nisu mogli progutati **travuljina** i paprat. (89)*

*Sama željezara bila je jedna ogromna **ptičurina** koja gotovo svakodnevno pozoblje nekoliko života. (104)*

*Uvijek je bilo vrijeme za šutnju samo što je Bog ljudima dao tu **jezičinu** da bi se odali ne Bogu jer njemu ne treba to kreketanje da bi saznao koliko je grijeha u toj mješini... (139)*

*A Jovanka je njegova **ženutina**. (192)*

*... udaraju svojim svehlim **koščurinama**, traže da nas pobiju. (284)*

U romanu pronalazimo i primjer kada augmentativ stoji u gradaciji:

*Mi smo tražili **kišu**, brate efendija, jednu malu, sasma malu, **kišicu**, a ne **kišurinu!** – usudio se Selim. (153)*

Rijetki su i primjeri koji su na prvi pogled deminutivne prirode, ali zapravo su više pejorativi, riječi pogrđnog značenja. Takav je slučaj u sljedećim rečenicama:

*Je li se to čuju oni **šejtančići**, Šehro? (154)*

*Već iznerviran, viknuo sam: 'Bacaj **partizančiću**, ili da ja bacam!' (195)*

Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da je inherentno ekspresivna leksika u ovom romanu stilski markirana, da je svaka leksema koja je upotrijebljena na ovaj način birana precizno i s ciljem stilskog pojačivača samog teksta. Pretežno dominiraju deminutivi i augmentativi, dok su pejorativi i hipokoristici slabo zastupljeni u ovom romanu.

S obzirom na tešku tematiku romana, možda se i ne očekuje upotreba vulgarizama i psovki, ali Ključanin ih ima u svom romanu:

Ćuna je učas otišla na parandak, u kratkom ali jakom bolu, koji me je za tren ukočio, od nogu do glave. (46)

***Kurva! Kurva! Kurva!** (125)*

*I ti sam znaš da je to bio pijanica i **kurvar**. (158)*

***Marš, skote!** (167)*

Frazemi su česta pojava u književnim djelima, međutim ne možemo ih naći mnogo u *Šehidu*, imamo tek nekoliko primjera:

*Pri ranom sabahu, na trzni se okuplja i onaj što mu je **smrt bliža od jake za vratom** i onaj što smrt mora loviti kao leptire. (31)*

*Otkud se pojavilo **oko koje sve vidi...** (50)*

*... povlače konce nekakvim čudnim lutkama, koje **nit' govore, kažu, nit' romore**. (50)*

8. Sintaksostilistički nivo djela

8.1. Sintaksičke figure

Sintaksička stilistika ispituje sve stileme na sintaksičkom nivou, proučava njihovu funkcionalno-stilsku i ekspresivnu markiranost.³⁷ U okviru ovog poglavlja posmatrat ćemo različite postupke ekspresivne sintakse: elipsu, parcelaciju, inverziju, retoričko pitanje, kumulaciju.

8.1.1. Figure oduzimanja – elipsa

Elipsa je specifična sintaksička figura koja „predstavlja izostavljanje dijela iskaza koji je bitan za komunikaciju, tako da ga recipijent mora rekonstruirati“³⁸. U romanu *Šehid*, elipsa je upotrijebljena samo jedanput.

Vatra! (263)

8.1.2. Figure zamjene – retoričko pitanje

Retoričko pitanje jeste, zapravo, pitanje na koje nema odgovora ili ga govornik i ne očekuje, a sa svim svojim podvrstama zamjenjuje izjavnu rečenicu. Kako se može uočiti u *Rečniku književnih termina*, to je samo „prividno pitanje, a zapravo radi se o afektivno nabijenoj kategoričkoj tvrdnji koja se formulira kao pitanje radi jače uvjerljivosti, radi oživljavanja govora, da bi se slušalac potakao na razmišljanje, radi izražavanja čuđenja, ogorčenja, nezadovoljstva, mržnje, sažaljenja i sl.“³⁹ U romanu *Šehid* može se naći nekoliko primjera ove stilske figure, koja, zapravo, i jeste figura pitanja koje ne zahtijeva odgovor, međutim, u jednom primjeru pronalazimo i odgovore, koji su više simbolički nego stvarni, i zato i taj primjer možemo posmatrati kao adekvatnu retoričku misao.

Bez odgovora

Nevinost jeste spas. A šta je najnevinije? Riječ? Dijete? Melek? Možda treba progovoriti, kao dijete, kad doziva meleke u tami? Koje su najnevinije riječi što ih se usude izgovoriti ljudske usne? (22)

³⁷ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 257.

³⁸ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 318.

³⁹ *Rečnik književnih termina*, Nolit, Beograd, 1984, str. 651.

Niko ne zna šta se desilo ženi na fotografijama u toj godini dana. Zašto je naglo ostario njen roj od osamnaest godina? Gdje je nestala kosa, kojom sada žena s fotografije ne može pokriti ni uho? Ko je zamijenio njena dva osmijeha na fotografijama? (24)

Bio sam mlad predsjednik, duplo mlađu od našeg Maršala, pa sam se, priznajem, htio dokazati. Kud ću? Šta ću? (61)

*... i dok nosim ovu svoju glavu pod pazuhom pitao bih ga, **jesi li ikad saznao, oče, šta je to bosanski jezik, jesi li ikad saznao, oče, da je Tito Kito, jesi li ikad saznao oče da više nisi neopredijeljen, jesi li ikad saznao oče kakva je boja tvoje zastave.....***
*..... **JESI LI IKAD SAZNAO, OČE, KAKO IDU NOGE OD TABLE?** (216)*

Šta sam ti, Bože, toliko skrivila da me ovako kažnjavaš? (222)

Otac, dakle, odlazi na Manjaču. Da preživi, ili da umre? Zašto na Manjaču? Šta je to gore? (279)

Sa odgovorom

Ne umišljam da sam bogougodnik. Ne. Ustvari, i ne znam kakav sam nekad bio. Dobar? Zao? Da li je na meni uopće da sudim o tome? Ne znam. Samo znam da sam bio nevin u trenutku kad su mi skinuli glavu. Možda odatle počinje put na kojem se nalazi moj spas? (22)

8.1.3. Figure permutacije - inverzija

Inverzija je figura permutacije kod koje se figurativnost bazira na pozicionim promjenama, u ovom slučaju to je promjena reda riječi, neuobičajen poredak rečeničnih članova.

Da to nisi učinio, nikad se više ne bih probudila! (24)

Uz žene za koje nije bila sigurna gdje im svrstati oči dežurala je. (25)

Zejtinom, gustim mlijekom ili pljuvačkom, kako kad, trljala mi je čelo, da joj ne budem mrgodan. (26)

Ostali kao jedna od sićušnih ostavština davno otišle Turske, vjerovatno izumrli pod prašinom nehata u većini bosanskih mjesta, u moj Trnovi su živjeli samo kao kapric dvoje čudnih ljudi, Fahira i Fahir Kamenčić. (49)

Sutradan, u mlinu ga nije bilo. (192)

U početku, krio sam se gdje sam stigao. (205)

Na trgu, zamolio sam jednog radnika da me digne na ramena. (227)

8.1.4. Figure dodavanja - kumulacija

Kumulacija, kao sintaksička figura, izuzetno je značajna za književni tekst. Sama riječ „kumulacija“ upućuje na nabranje više elemenata, u ovom slučaju onih koji se odlikuju istom sintaksičkom pozicijom. U *Šehidu* nalazimo nekoliko primjera kumulacije:

Muharemovca mi je olovom, ispaljenim puščanim zrnom, doticala čelo, tjeme, zatiljak, pleća, potom žličicu, te žilu kucavicu najprije na desnoj ruci i lijevoj nozi, a onda na desnoj nozi i lijevoj ruci. (29)

Oni nemaju pravo na cvijet, na drvo, potok, behar, sunce... (208)

Za jaucima i kricima po zemlji su ostajale posijane oči, uši, nosevi, usne, kosa... (254)

Tu su nekad svoji na svom bili, prepoznajem, Hamdija Medić, Jasmin Kamenčić, Kemal Lezić, Mehmedalija Bijelić... Redžo Sadić, tetak Redžo... (268)

8.2. Parcelacija

„U novijoj stilističkoj literaturi sve češće se izdvaja postupak parcelacije kao jedan od postupaka ekspresivne sintakse. Kao specifična jezička pojava sa posebnom funkcionalno-stilskom vrijednošću, parcelacija spada u domen lingvističkih univerzalija i veoma je frekventno sredstvo organizovanja iskaza u jeziku modernih pisaca. Pod pojmom parcelacije

obično se razumije realizacija jedne rečenice u više tekstovnih jedinica ili jednog iskaza u nizu intonaciono izdvojenih segmenata međusobno odvojenih tačkama. Od matične rečenične strukture, parcelati su obavezno izvojeni takozvanom ‘ekspresivnom pauzom’, nalaze se u interjunktornoj poziciji, koja je u pisanom tekstu predstavljena znacima interpunkcije. Signal parcelacije je, dakle, pauza, a njen najtipičniji ekvivalent, na planu pisanog jezika, jeste tačka.”⁴⁰

Ključanin u *Šehidu* često koristi ovakav tip izražavanja, pojačavajući tako stilogenost samog teksta, što vidimo kroz navedene primjere.

Dolazim u grad koji je nekad raspoznavao moje korake. Srećem poznanike, koji me ne vide. Zagledam im se u lica. Ta lica. Prepuna straha. Otežala od grijeha. Od zla, jednome se lice otromboljilo do prsta. Taj mora da je nakupio mnogo nevinih lica. (54)

Kad je izašao na avliju, selo je umuklo. Žene su šmrcale u šamije. Ljudi gledali u zemlju. Djeca još uvijek, ali sada nijemo, tražila odgovor od izmorenih bubamara. (96)

Ipak, sve je to pusto sjećanje. Stalno kalemljenje. Samo jedna godina nije takva, i sjećanje na nju je užurbano potkresivanje. Devedeset druga. (240)

Manjača. Planinska visoravan, idealna za stočarstvo. Nekad su se tu nalazile štale za stoku. Logor Manjača. Logor ratnih zarobljenika. Logor se sastoji od dvije žice. U obje se nalaze po tri barake. Žice su odvojene minskim poljima. Oko te dvije žice nalazi se velika žica. Iza velike žice, također, minska polja. I stražarska gnijezda. Četiri stražarska gnijezda. (290)

Okrenem se. Otac. Ipak, otac. Mršav, poput previda, ali – otac. (292)

---

⁴⁰ Radojević, Danijela, *Sintaksičko-stilske karakteristike eliptičnih rečenica u književnoumjetničkim tekstovima*, Rasprave, Časopis instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 42/2, 2016.

9. Semantičke figure

9.1. Poređenje

Poređenje je tzv. „figura analogije“, koja je isto toliko uobičajena u svakodnevnom govoru kao i u književnosti. U svim tim slučajevim, jedna stvar određuje se pomoću druge stvari na koju ona liči ili podsjeća. Uobičajena i često u skoro svim tipovima diskursa, poređenje je zapravo univerzalni oblik govorenja ili mišljenja.⁴¹

Did Ale u domobranskoj uniformi, izbljedjeloj kao država za koju se borio. (23)

Potraga za njom otpočinje dok se ne digne rosa, jer djetelina s četiri lista voli rosu itada diže krunicu kao sretne oči kapak. (32)

Mladići prave šopove pljunute k'o u davno preminulog Džemsa Dina i uz muziku što je izvode Cigani vježbaju novi ples zvani šiz... (51)

Sutradan navečer, pošto su misli sazrile kao kruške u slami, Trnavci su ponovo posjetili svoga bezimenog zemljaka. (59)

Prašina je kupila kišu, sada već kao mala grtalica koja je zimus kupila snijeg. (151)

Autobusi su stajali ispred pravoslavne crkve, i tukla su ta zvona, kao maljevi u potiljak. (199)

9.2. Metafora

Metaforu svrstavamo u semantičke figure i to u skupinu tropa, tj. figura koje su nastale operacijom zamjene na semantičkom planu. Metafora se katkad definira kao „skraćeno poređenje u kojem je izostavljena poredbena čestica i predmet koji se poredi, a ostavljen je samo poredbeni korelat sa kojim se poredi“⁴².

Tjerala ju je ispod avlijskog oraha, i govorila da je orahova krošnja šejtanski medžlis... (28)

Did Ale bio je naša tajna, sehara na kojoj je nacrtan ključ. (30)

A majčino krilo je hadžirodino gnijezdo. (41)

Jer, bijeli melek Ključanin utrčava u kuću rođaka Jasima, zaskače se na kvaku vrata jedne sobe, i silovito, tarzanskom gipkošću, skače na jedan krevet. (43)

⁴¹ Lešić, Zdenko, *Teorija književnosti*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2005, str. 185.

⁴² Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 321.

Zemlja je polahko počela zatvarati ona svoja kukavičija usta. (152)

Malik je bio lijep kao rijeka, a Umka – nevina trava. (161)

U svakodnevnoj komunikaciji, kao i u nauci i u mišljenju općenito, metafora služi i da bi se premostio jaz između starog i novog, ona je način da nešto vidimo kao nešto drugo.

Kada je riječ o *Šehidu*, poređenje i metafora korišteni su u ujednačenoj mjeri.

10. Tekst i tekstualni stilemi

Tekstualna stilistika ili stilistika teksta važan je segment stilističkih istraživanja. Ona promatra tekst kao cjelinu, tj. međusobne odnose elemenata na različitim nivoima, kao i način na koji ti elementi određuju funkcionalno stilistiku i stilsku markiranost teksta u cjelini.⁴³ Najbitnije su jake pozicije teksta

10.1. Jake pozicije teksta

Pod jakim pozicijama teksta podrazumijevaju se ona mjesta u tekstu koja su po svojoj poziciji u tekstu i po svojoj formi izuzetno značajna za razumijevanje toga teksta. Iako je teorija jakih pozicija prvenstveno svojstvena književnoumjetničkom stilu, ona je od velikog značaja za sve tekstove, kako za proizvođenje, tako i za recepciju tih tekstova.

10.1.1. Naslov

Sam naslov je od izuzetnog značaja za stilističku analizu svakog teksta. Birajući naslov ili podnaslov, produktor teksta polazi od potrebe da što sažetije pruži osnovnu informaciju o sadržaju tog teksta, da privuče pažnju recipijenta, izrazi vlastitu osobnost.⁴⁴ Naslov je svojevrсни tekst o tekstu, sažetak teksta, njegov graničnik, mjesto uvrtnja teksta.

Sam naslov *Šehid* upućuje na bolnu tematiku koju je autor izrazio ovim romanom, budući da je samo značenje riječi šehid prema *Rječniku bosanskoga jezika* „onaj koji je poginuo u odbrani vjere, domovine, porodice, i dr. visokih vrijednosti; onaj koji je pogubljen za nešto što nije skrivio; mučenik“⁴⁵. Budući da većina pisaca ne koristi centralni naslov mnogo u samome tekstu, već se samim tekstom i dolazi do suštine tog naslova, kod Ključanina nije takav slučaj. On je akcenat cijelog djela stavio na jednu leksemu i opisivanje te lekseme kroz mnogobrojne likove, odnosno žrtve koje je opisao u samome romanu.

Centralne tačke romana su sudbina šehida koji nosi pod pazuhom odsječenu glavu, poplave, razgovori, sukobi, traganje za vlastitom ličnošću i identitetom. Pisac mijenja ugao posmatranja, leksiku i stilove, slika selo i grad, prošlost i sadašnjost, individualno i opće i pokazuje kako se ljudska sudbina zrcali u odsjaju patnje koja ima svemirske razmjere.

---

⁴³ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 266

⁴⁴ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str. 269.

⁴⁵ Halilović, S., Palić, I., Šehović, A., *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2010, str. 1288.

Kako ističe Vedad Spahić, cilj autorov je da pred lice vlastitog naroda stavi ogledalo u kome će se ozrcaliti dijagnoza identiteta i uzroci njegove sudbine kao primarno semiotički problem. Glavu će šehid spustiti onda kada povrati izgubljeno ime a njegov narod zaboravljeno umijeće čitanja povijesnih i Božijih znakova, o koje se oglušivao, dovodeći u pitanje svoj opstanak.⁴⁶

10.1.2. Imena likova i imenovanja u tekstu uopće

Imena likova izuzetno su značajna kao smisaona čvorišta teksta i kao indikatori promjene tačke gledišta. U književnoumjetničkom stilu naročita se pažnja poklanja izboru imena likova, budući da ponekad sadrži elemente ocjene lika, njegove karakteristike, ili ima posebne estetske ili simboličke konotacije.

U romanu *Šehid* prisutan je korpus brojnih likova, kako muških tako i ženskih. Njihova imena i prezimena data su u „stvarnoj“ varijanti, tj. pravo ime i prezime; u vidu da pored imena stoji i nadimak, koji daje posebnu karakterizaciju liku; ili ženska imena izvedena prema muškim imenima.

- Muška stvarna imena: Abdullah ef. Ćeman, Feriz Šabanović, Esad Bijelić, Ismet Čukan, Tajib Šupuk, Sefer Jagurdžija, Sudo Ičić, Arnes Ičić, Elvis Ičić, Alen Ičić, Rušid Ičić, Rašid Jagurdžija, Irfan Kamenčić, Šemso Kamenčić, Nedžad Ključanin, Ejub Bešić, Ilijaz Ključanin, Sejdo Begić, Haris i Faris Bijelić, Šeho Čukan, Šerif Mehadžić, Medžid Bešić, Ilham Kamenčić, Ifet Mehadžić, Redžep Sadić, Fudo Benkovac, Hasib Šabanović, Vehbija Čukan, Mejaz Bijelić, Džanan Kamenčić, Nedžib Kičin, Fehim Travljanin, Nesim Travljanin, Ramo Karić, Nasuf Ičić, Šemsudin Bešić, Mirhad Sadić, Iso Travljanin, Munever Lezić, Ismail Medić, Alosman Lezić, Mustafa Travljanin, Fatmir Čaušević, Velija Sadić, Naim Mehadžić, Ishak Karić, Skender Bijelić, Fahir Kamenčić, Jahija Bešić, Nedžmija Ičić, Maše Benkovac, Zećir Travljanin, Asmir Čaušević, Hamza Kamenčić, Malić Šabanović, Ferid Čaušević, Bajram Čukan, Nurudin Benkovac,
- Imena uz koja stoji i nadimak: Nusret Travljanin zvani Tarzan, Sabid Medić zvani Tanan, Izet Jagurdžija zvani Zejkićov, Hajdar Mujadžić zvani Klene, Zuhreta Medić zvana MAJKA LIPOG SINA JASINA, Sanel Čaušević zvani Pikec, Asim Kičin zvani

---

⁴⁶ Spahić, Vedad, *Šehid*, Preporod, Sarajevo, 2006, str. 10.

Keta, Ibrahim Travljanin zvani Crnac, Rusmir Begić zvani Cicun, Agim Bešić zvani Kiko, Šaćir Čaušević zvani Drob

- Ženska stvarna imena: Fate Čaušević, Elizabeta Ičić, Nure Begić, Sajma Šabanović, Seveda Benkovac, Vasva Begić, Subha Medić, Ćima Kičin, Meleća Mujadžić, Nermina Benkovac, Fikreta Sadić, Hamša, Munira Medić, Fahira Kamenčić, Melika Bešić, Amra Kičin, Tatile Benkovac, Munira Jagurdžija, Ferida Čaušević, Hava Bešić
- Ženska imena izvedena prema muškim imenima: Muhinca, Muharemovca, Rušidovca, Fehimovca
- Samo nadimak (nestvarni likovi): Džinkinja, Prosjak Graha, Hiljadarka

Sva imena koja je Ključanin naveo u romanu nose pojedinačnu sudbinu koja se može kratko opisati riječju „šehid“ (žrtva). Svaki lik predstavlja određenu žrtvu koja je stradala na poseban način, rijetko da je to bila ista smrt, svaki lik nosi svoju priču koja se, naravno, opet objedinjava u jednu riječ, jedan pojam, jednu leksemu „šehid“.

Imena i prezimena su muslimanska. Samo jedno ime se izdvaja kao ime hebrejskog porijekla u značenju „Bog je zakletva“, a to je Elizabeta, međutim, prezime koje stoji pored ovog imena je Ičić, koje je muslimansko.

Prema pobrojanim imenima, možemo uočiti da su najviše stradale porodice Ičić, Kamenčić, Bešić i Čaušević, potom Benkovac, Travljanin, Medić, Bijelić, Šabanović, Čukan, Jagurdžija, Begić, Sadić i Kičin, a slabije porodice Mehadžić, Ključanin, Karić, Lezić, Mujadžić, Ćeman i Šupuk.

10.1.3. Inkoativna i finitivna rečenica

Prva rečenica u tekstu ili svakom nadfraznom jedinstvu po pravilu se naziva inkoativnom, a posljednja rečenica finitivnom. Da su ove rečenice jake pozicije teksta, pokazuje i činjenica da se posebno izdvajaju u lingvistici teksta, koja ukazuje na kataforičku, tj. otvaračku funkciju

inkoativne rečenice, i anaforičku, zatvaračku funkciju finitivne.⁴⁷ Naime, ove dvije rečenice, koje na izvjestan način predstavljaju okvir svakoga teksta, ali i njegovu granicu u odnosu na druge tekstove, sadrže u sebi elemente koji upućuju na ono o čemu će se u tekstu govoriti (inkoativna rečenica), ili rekapituliraju ono o čemu se u tekstu govorilo (finitivna rečenica).

Nije rijetka činjenica da se jedan roman završava kao i što počinje. *Šehid* počinje i završava riječima *Bismillahir-rahmanir-rahim*.

Bismillah je zajednički naziv za izraz *U ime Boga, Milostivog, Samilosnog, Bismillahi ar-Rahman ar-Rahim*, što je izraz posvećenja u islamu. Sa ovim izrazom započinju sve sure u Kur'anu osim sure devet, a također i svaki značajni muslimanski spis. Ar-Rahman i ar-Rahim su prema islamskoj teologiji, dva najznačajnija Allahova imena.

Tim riječima mi poručujemo: "Ovo djelo ja počinjem sa sjećanjem na Allaha, Koji je Milostiv prema svim svojim robovima, i dobrim i lošim, i Koji će biti Samilostan prema vjernicima na Sudnjem danu."⁴⁸

---

⁴⁷ Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001, str, 270.

⁴⁸ ef. Muradbegović, Vehid, *Bismillah*, Medžlis Islamske zajednice Zvornik, 2015.

11. Grafostilistika

Zadatak grafostilistike jeste da promatra grafostileme.

U romanu nemamo nekih posebnih odlika grafostilistike kao što bi to bilo u poeziji. Isključivo u ovom romanu to se ogleda u smislu lica kojim se pripovijeda. Tako, uočljivo razilaženje kodova u romanu podloga je strukturnog polariziranja romana na dva u tekstu grafički demarkirana plana: šehidovo svjedočenje u prvom licu (*italik*), i zbirnu pripovijest o selu Trnovi i njenim stanovnicima (*normal*). U nastavku su prikazani i primjeri takvog pripovijedanja:

Da se podsjetimo (jer sjećanje je najsigurnije kalemljenje): nakon pojave 33 znaka ispod kojih su se krile 33 dječije slike; prolaska kroz grad koji je nekad upoznao moje korake, a sada pretvoren u svinjac; prelaska zavičajne granice, dok su iza nje ostajali pružna šljaka i džinovska konstrukcija mosta; nakon kiše i glasova što su požurili da ispričaju svoju priču prije nego stignu do ahireta; nakon miješanja historije, školske table, porodične odiseje koja se još daje iščitati iz vriska malog Alije Ključanina; nakon svega – stojim pred porodičnom kućom, i čekam da me neko majkinim glasom pozove unutra. Glasa naravno nema. (239)

Tek sutradan u čaršju je ušla volovska zaprega s Alibegom Islamagićem. Tijelo je još mirisalo, ali Alibega više u njemu nije bilo. Usta koja pričaju događaje kažu da je Alibegov miris ostao nad Ključom i poslije njegove dženaze. Sve do polaska familije Islamagića iz Ključa prema Sanskom Mostu. Imanje su što prodali što uvakufili, sa sobom povelili samo nekakvog vola, i krenuli. Pred njima je išao Alibegov šehidski miris. (238)

Ono što je još uočljivo kada je riječ o grafostilistici, jeste da u romanu pojedine rečenice, misli počinju tako što se ispred njih nalaze tri tačke.

...Mahira Čauševića obuzimaju trnci i osjeća kako mu kosa polahko diže francuzicu na glavi. (241)

...Miting na Gazimestanu se završio. (243)

Na samome kraju romana prisutno je i nabrojanje, tj. pobrojavanje imena stradalih uz objašnjenja o tome na koji način su stradali uz prisustvo određenog ajeta pored samog broja. To nabrojanje imena ima za cilj da pokaže količinu stradanja jednog naroda, u ovom slučaju Bošnjaka, žena, muškaraca, djece, kako u grupama, tako i u parovima, ali i pojedinačno. To se u pravom smislu riječi zove „zločin protiv čovječnosti“, tj. pokušaj uništavanja jednog naroda tokom ratnih dešavanja. Mi ne možemo sa sigurnošću tvrditi da li je pisac upotrijebio u svome romanu stvarna imena stradalih likova, međutim za neke, kroz postojeće dokaze, možemo biti sigurni da su stvarni, tako i novorođena djevojčica Hava Bešić, koja je ubijena po rođenju.

82. A odredba Njegova, kad On nešto hoće, samo je da tome i kaže: „Budi! I ono biva!

HAVA BEŠIĆ - dijete; rođeno za vrijeme prvoga dana zločina u selu... (330)

ZAKLJUČAK

Lingvostilistička analiza romana „Šehid“ Zilhada Ključanina usmjerena je na otkrivanje izražajne vrijednosti jezičkih sredstava, kako gramatičkih, tako i leksičkih, koja predstavljaju strukturne elemente Ključaninovog jezičkog stila u romanu. Sama analiza djela vršena je kroz sedam nivoa: fonostilistički, morfostilistički, leksikostilistički, sintaksostilistički nivo, semantičke figure, tekst i tekstualni stilemi i grafostilistički nivo lingvostilističke analize. Osnovni cilj ovakve analize jeste da se dođe do otkrivanja samog mehanizma na osnovu kojeg funkcioniše dati tekst, jer upravo nam takva analiza omogućava da se sagledaju sve vrijednosti romana sa lingvističkog i sa stilističkog aspekta.

I

Fonostilistički nivo djela obilježen je figurama ponavljanja samoglasnika i suglasnika, eufoničnošću prilikom njihova izgovora, brojnim vrijednostima prema Maretićevoj tabeli frekventnosti glasova i njihovim međusobnim vezama unutar jedne lekseme, ili, čak, i cijele rečenice i niza rečenica. Zatim je posebna pažnja obrađena na onomatopejske prizvuke koji se javljaju u djelu, te se moglo zaključiti da se kao pojedinačni primjeri najviše izdvajaju onomatopejski glagoli. U cijelom romanu prisutna je i nedosljedna upotreba riječi sa pokretnim vokalima. Ključanin u malo većoj mjeri koristi riječi sa pokretnim vokalima, ali u navedenim primjerima možemo uočiti da ima i onih riječi gdje nije takav slučaj. To opet sve zavisi od datoga izraza i da li taj izraz doprinosi eufoničnosti sa ili bez pokretnog vokala.

Ono što je posebno istaknuto u radu jeste i korištenje skraćenica i skraćenih oblika riječi kroz govor likova, kao i upotreba jata u ikavskoj varijanti. Kao specifičnost unutar ovog poglavlja izdvaja se i upotreba glasa *h* u riječima u kojima taj glas prema standardnom jeziku nije prisutan. Takav slučaj je i sa glasom *j*, kojeg u takvoj upotrebi nazivamo „intervokalnim *j*“.

II

Na planu morfostilističkog nivoa djela razmatrali smo transponirana značenja zamjenica i brojeva, te sinonimiju glagolskih vremena.

Kada je u pitanju sinonimija glagolskih vremena, uvidjeli smo kako određena upotreba pojedinih glagolskih vremena doprinosi stilogenosti književnoumjetničkog teksta na određeni način. To se prvenstveno ogleda kroz pripovjedački prezent i aorist.

Obratili smo pažnju i na morfologiju vrsta riječi, kao i na posebne tvorenice u romanu.

III

Leksikostilistički nivo romana ukazuje na raznovrsnu upotrebu riječi. To se može očitovati kroz sažeti inventar riječi. Na osnovu analiziranog teksta, prevladavaju imenice. Najučestalija je imenica *šehid*, koja je ujedno i nosioc samog naslova djela. Imenice su razvrstane u one sa negativnom konotacijom i one sa pozitivnom, odnosno neutralnom konotacijom. Predstavljani su i pridjevi koji su najčešće u upotrebi u negativnom kontekstu, tj. u skladu sa samom tematikom djela, te su uočeni i neki najfrekventniji glagoli.

Zatim su predstavljeni leksički sinonimi, kojih je mnogo u romanu i preko kojih autor daje posebnu notu svom djelu. To čini i upotrebom brojnih orijentalizama, pretežno arapskog porijekla, ali ništa manje u upotrebi nisu ni oni turskog porijekla, a izuzetno rijeko perzijskog.

Posebnu važnost u romanu zauzima inherentno ekspresivna leksika, naročito deminutivi i hipokoristici, koji ublažavaju pojedine misli teške tematike svojom umilnom eufoničnošću. S druge strane, tu su augmentativi i pejorativi koji imaju suprotan efekat od prethodno pomenutih. Rjeđe su psovke i lascivne riječi, a roman ne obiluje ni frazemama.

IV

U okviru sintaksostilističkog nivoa, posmatrali smo različite postupke ekspresivne sintakse i pokazali smo na koji način takvi postupci doprinose stilogenosti teksta.

V

U poglavlju u kojem smo predstavili semantičke figure, opisali smo dvije najfrekventnije u ovom romanu, metaforu i poređenje, i vidjeli smo da su one korištene u jednakoj mjeri.

VI

U okviru tekstualne stilistike analizirali smo jake pozicije teksta: naslov romana, imena likova i inkoativne i finitivne rečenice. Sam naslov romana je veoma kratak i odmah nas upućuje i na temu djela, tj. opisuje nam stradanja nevinog čovjeka. Kroz cijeli roman se prožima leksema *šehid* i prilikom svake njene upotrebe donosi i jaku psihološku poruku uz nju.

Ključanin je uvrstio veliki broj likova u sam roman. Svaki od njih je lik za sebe. Pojedini se pojavljuju u parovima u vidu muž-žena, dijete-roditelj, brat-brat, sestra-sestra, brat-sestra, i svaki lik ima svoju priču koja akcenat stavlja na njegovo vlastito stradanje.

Budući da roman nije podijeljen na poglavlja koja bi imala različite naslove, uočavamo da roman počinje i završava na simboličan način, istom rečenicom.

VII

U okviru grafostilistike razmatrali smo polariziranje romana na dva dijela, tačnije šehidovo svjedočenje u prvom licu (italik), i zbirnu pripovijest o selu Trnovi i njenim stanovnicima (normal). Uočili smo i neke rečenice koje počinju sa tri tačke, te formu nabiranja koju autor koristi na samom kraju romana. Što se tiče interpunkcije, ona je korištena u skladu sa datim izrazima u tekstu.

Provedena analiza nam može pokazati da je Ključanin pažljivo odabranim leksemama, te gramatičkim i negramatičkim rečenicama, eufoničnim izrazima izuzetno doprinio stilogenosti samoga romana.

LITERATURA

1. Antoš, Antica, *Osnove lingvističke stilistike*, Školska knjiga, Zagreb, 1972.
2. Grickat, Irena, *Naslovi – posebna kategorija pisane riječi*, Naš jezik, knj. XV, 1966.
3. Guiraud, Pierre, *Stilistika*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1964.
4. Hadžiefendić, Remzija, *Deminucija i augmentacija u sistemu semantičkih kategorija*, Književni jezik 16/3-4, Sarajevo, 1987.
5. Halilović, S., Palić, I., Šehović, A., *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2010..
6. Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
7. Jakobson, Roman, *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 1966.
8. Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001.
9. Ključanin, Zilhad, *Šehid*, Preporod, Sarajevo, 2006.
10. Kodrić, Sanjin, *Književnost sjećanja*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012.
11. Kovačević, Miloš, *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Unireks, Nikšić, 1995.
12. Lešić, Zdenko, *Jezik i književno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1971.
13. Lešić, Zdenko, *Teorija književnosti*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2005.

14. Lotman, Jurij, *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd, 1976.
15. Mukaržovski, Jan, *Struktura, funkcija, znak, vrednost*, Nolit, Beograd, 1977.
16. Muratagić-Tuna, Hasnija, *Ibrišimovićev Vječnik – izazov za lingvostilističke intepretacije*, Sarajevo, 2007.
17. Muratagić-Tuna, Hasnija, *Lingvostilističke interpretacije*, Almanah, Podgorica, 2005.
18. Petković, N., Kulenović, T., Koljević N., Lešić Z., Gurčinov, M., *Moderna tumačenja književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1981.
19. Pirić, Alija, *Stil i tekst*, Bosanska riječ, Wuppertal, 2000.
20. Pranjić, Krunoslav, *Jezik i književno djelo*, Igro Nova Prosveta, Beograd, 1985.
21. *Rječnik književnih termina*, Nolit, Beograd, 1984.
22. Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
23. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.
24. Spahić, Vedad, *Šehid*, Preporod, Sarajevo, 2006.
25. Vuković, Novo, *Putevi stilističke ideje*, Podgorica – Nikšić, 2000.

WEB LITERATURA

1. ef. Muradbegović, Vehid, *Bismillah*, Medžlis Islamske zajednice Zvornik, 2015.
2. https://bs.wikipedia.org/wiki/Zilhad_Ključanin
3. <http://www.orbus.be/krajina/krajina7.htm>
4. <http://www.bh.cobiss.net/>